

*Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden
aan den heer de Voltaire*

BRIEVEN VAN EENIGE PORTUGEEESCHE EN
HOOGDUITSCH E JOODEN AAN DEN HEER
DE VOLTAIRE, BENEVENS
OORDEELKUNDIGE AANMERKINGEN ...

ANTOINE GUÉNÉE

Student: Hanneke Boon

Studentnummer: 4521102

Master Letterkunde – Literair Bedrijf

Datum: 26 juli 2015

Masteropleiding Letterkunde

Docent voor wie dit document is bestemd:

Dr. Rob van de Schoor

Titel van het document:

Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche yooden
aan den heer de Voltaire

Datum van indiening: 26-07-2015

Het hier ingediende werk is de verantwoordelijkheid van ondergetekende. Ondergetekende
verklaart hierbij geen plagiaat te hebben gepleegd en niet ongeoorloofd met anderen te
hebben samengewerkt.

Handtekening:

H. Boon

Naam student:

Hanske Boon

Studentnummer:

4521102

Radboud Universiteit Nijmegen

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
Resumo	4
Abstract.....	4
Inleiding	6
Joodse gemeenschappen en Voltaire	8
Hoofdstuk 1: Het boek	11
Hoofdstuk 2: Inhoud en schrijvers van de <i>Brieven</i>	18
Hoofdstuk 3: Argumentatie en verdediging	39
Conclusie	49
Bibliografie.....	54

Samenvatting

Resumo

O livro *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden*, publicado em 1769 como *Lettres de quelques juifs portugais et allemands à M. De Voltaire*, foi apresentado como uma defesa do judaísmo. Esta defesa é concentrada em vários comentários anti-religiosos, e anti-judaicos, que Voltaire, filósofo do iluminismo, fez nos seus livros. O livro parece ser composto de várias letras escritas por judeus de diferentes comunidades na Holanda. O autor do livro, porém, é um padre Francês; Antoine Guénéé. Saber isto torna o livro num caso interessante para investigar. A pergunta principal desta tese é a seguinte: *De qual maneira contribuem as letras para a luta contra a atitude antireligiosa de Voltaire no século dezoito e quais razões tem um padre católico para escrever este livro pelo nome de judeus portugueses e alemães?* Nesta tese vão ser investigados o conteúdo do livro, o autor, o fim e os argumentos usados para defender a religião e o judaísmo.

O livro parece ser uma mistura de realidade e ficção visto que a maioria das letras prova-se ser escrita por Guénéé. Algumas das letras, porém, foram escritas por pessoas históricas autênticas como Isaac de Pinto, um judeu de origem Portuguesa vivendo na Holanda. As partes do livro com a argumentação contra as idéias antireligiosas, e anti-judaicas, foram escritas por Antoine Guénéé e não por judeus. A argumentação que Guénéé usa nas letras, porém, não está de acordo com a sua origem católica. Isto torna a ideia de Guénéé como o autor do livro num caso duvidoso. Finalmente, prova-se que a defesa do Judaísmo, escrito por judeus ou por Guénéé, está de acordo com várias religiões e defende os seus interesses as idéias antireligiosas de Voltaire.

Abstract

The book *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden*, published in 1769 as *Lettres de quelques juifs portugais et allemands à M. De Voltaire*, was presented as a defence of Judaism. This defence is centred on several antireligious, more specifically anti-Judaic, comments that Voltaire, an important philosopher of the Illumination, made in his works. The book seems to be composed of letters written by several members of different Jewish communities in the Netherlands. The author of the book, however, is a French priest; Antoine Guénéé. Knowing this turns the book into an interesting case that is worth a closer investigation. Leading for my thesis is the following research question: *In what way have the lettres contributed to the protest against the antireligious ideas of Voltaire and why did a*

Catholic priest write this book in the name of Portuguese and German Jews? In this thesis the contents of the book, the author, the purpose of the book and the arguments used to defend religion and Judaism are investigated.

The book appears to be a mixture of facts and fiction as most of the letters turn out to be written by Guénée. Some of the letters, though, have been written by genuine historical figures such as Isaac de Pinto, a Jew of Portuguese descent living in the Netherlands. The several parts of the book with reasoning against Voltaires antireligious, and anti-Judaic, ideas were written by Antoine Guénée and not by Jews. The reasoning Guénée uses in the letters, however, doesn't match with his Catholic background which makes the idea of him being the author doubtful. Ultimately, it seems that the defence of Judaism, whether it was written by Jews or by Guénée, fits several religions and defences their interests from Voltaires antireligious comments.

Inleiding

Het vierdelige boek *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden*, de originele titel is *Lettres de quelques juifs portugais et allemands à M. de Voltaire*, is voor het eerst uitgegeven in Frankrijk in 1769, rond de periode dat de Verlichting, met als belangrijke voorman Voltaire, zich op een hoogtepunt bevond. De *Brieven* bevatten een antwoord op enkele antireligieuze opvattingen, die vooral tegen het Jodendom gericht zijn, in de werken van Voltaire. Bij een eerste blik op het werk lijkt dit antwoord, logischerwijs, geschreven te zijn door leden van verschillende joodse gemeenschappen in de Republiek. Bij een meer aandachtige bestudering blijkt dit echter een stuk complexer in elkaar te steken. De *Brieven* zijn geschreven en samengesteld door Antoine Guénée¹, een katholieke priester, maar zijn ondertekend met namen die zo uit de Portugese of Hoogduitse joodse gemeenschap hadden kunnen komen. Hoe zit dit werk nu eigenlijk in elkaar, waar is het tegen gericht, wie heeft het geschreven en welke argumenten zijn er gebruikt? Deze en andere vragen zullen aan bod komen in dit onderzoek waarvan het werk *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden* de kern vormt.

De geschiedenis van Joodse gemeenschappen in Nederland is al veelvuldig onderzocht en beschreven. Ook de beeldvorming van het Jodendom in de Verlichting, vooral door Voltaire, en de reacties hierop zijn bekend in wetenschappelijke kringen.² Zelfs het boekwerk *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden* is bekend, het is regelmatig herdrukt en via veel verschillende bronnen beschikbaar gesteld, waardoor het ook tegenwoordig gemakkelijk te lezen is. Er is echter nog geen eenduidig en sluitend onderzoek gedaan naar de brieven zelf, de inhoud hiervan, de vraag waarom een katholieke priester dit werk zou schrijven onder naam van Portugese joden en de manier waarop het werk heeft bijgedragen aan de bestrijding van antireligieuze, en dan met name anti-joodse, opvattingen van Voltaire. Dit is dan ook wat ik met deze scriptie wil bereiken: het in kaart brengen van de argumentatie en inhoud van de *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden* en de manier waarop de maker dit heeft willen inzetten om de godsdienst te verdedigen tegen Voltaires antireligieuze, en specifiek anti-joodse, opvattingen. Er zal ingegaan worden op de inhoud van de brieven, de argumentatie ter verdediging van het Jodendom en de auteurs van

¹ Etampes, 1717 – 1803, Franse priester en geloofsverdediger.

² Hierover is onder andere geschreven door Miriam Bodian in *Hebrews of the Portuguese nation. Conversos and Community in Early modern Amsterdam* uit 1997, door Adam Sutcliffe in *Judaism and Enlightenment* uit 2003 en door Schöffner in *The Jews in the Netherlands* uit 1981.

de brieven en argumentaties. Ook wordt onderzocht naar welke personen verwezen wordt in de brieven en wordt de manier waarop de brieven zich verhouden tot Voltaire en zijn werken bestudeerd. Het onderzoek zal zich richten op deel 1 van het boek *Brieven van enkele Portugeesche en Hoogduitsche Jooden*, waarbij de andere drie delen van het werk buiten beschouwing worden gelaten.

Het onderwerp van dit onderzoek past binnen het onderzoeksveld van de ideeëngeschiedenis. Een van de onderzoekers die zich hier mee bezighoudt, is Jonathan Israël die zich, onder andere in zijn werk *The enlightenment contested* (2006)³, richt op de ideeën uit de Verlichting, hoe deze tot stand zijn gekomen en hoe er op gereageerd werd. Een andere onderzoeker die zich veel heeft bezighouden met de Verlichting en het Jodendom is Adam Sutcliffe. In onder andere het werk *Judaism and Enlightenment* (2003) en enkele artikelen onderzoekt Sutcliffe de ideeën van de Verlichting over joden en de ideeën van joden over Verlichte denkers. Het onderwerp van dit onderzoek past binnen het onderzoeksveld van de ideeëngeschiedenis aangezien ook hier de weerslag van bepaalde opvattingen, in dit geval de Verlichting van Voltaire, op een bepaalde bevolkingsgroep, in dit geval de joden, wordt onderzocht.

Het onderzoek zal plaatsvinden aan de hand van de volgende onderzoeksvraag: *Op welke manier hebben de Brieven bijgedragen aan de bestrijding van antireligieuze opvattingen, geuit door Voltaire in de achttiende eeuw en waarom schrijft een katholieke priester een dergelijk werk in naam van in Nederland wonende Portugeese en Hoogduitsche joden?* Deze vraag wordt beantwoord aan de hand van deelvragen die in de verschillende hoofdstukken aan de orde komen. De beantwoording van de deelvragen leidt tot een beantwoording van de onderzoeksvraag.

In hoofdstuk een zal een formele beschrijving van het werk *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden* worden gegeven. Hierbij wordt aandacht besteed aan de volgende vragen: Uit welke onderdelen bestaat het werk *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden*? Hoe is het samengesteld? Welke edities en uitgaven zijn ervan? Verschilt de Nederlandse editie van *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden* van de Franse editie? De beantwoording van deze vragen leidt tot een volledige beschrijving van de formele kenmerken van het boek.

³ Naar aanleiding van het verschijnen van dit boek is een discussie ontstaan over de manier waarop Israël het begrip Verlichting interpreteert. De discussie richt zich vooral op het feit dat Israël Spinoza als de grondlegger van de moderne maatschappij beschouwt terwijl dit volgens veel critici genuanceerder ligt. Onder andere Robert Leventhal reageert op Israël in het stuk *Enlightenment Uncontested*.

In hoofdstuk twee zal aandacht worden besteed aan de inhoudelijke aspecten van het werk, aan de hand van de volgende vragen: Door wie zijn de brieven geschreven en welke inhoud bevatten ze? Naar welke teksten van Voltaire wordt verwezen in de *Brieven*? Welke namen worden in het werk genoemd en waar verwijzen deze naar? Als antwoord op welke opvattingen van Voltaire zijn de brieven geschreven? Waar en hoe worden deze opvattingen in de *Brieven* genoemd?

In hoofdstuk drie staat de argumentatie centraal die in het boek is gebruikt ter verdediging van de, joodse, godsdienst tegenover Voltaire. Hierbij zullen de volgende vragen aan bod komen: Welke argumenten worden gebruikt in de brieven? Welke argumenten worden specifiek gebruikt tegen welke opvattingen van Voltaire? Welke betekenis hebben de verwijzingen naar de joodse geschiedenis binnen de argumentatie? Tot slot zullen de beantwoorde vragen in de conclusie samen worden gebracht om een antwoord te formuleren op de onderzoeksvraag.

Joodse gemeenschappen en Voltaire

Van oudsher woonden joden in Israël waar ze echter door verschillende tegenslagen uit zijn verdreven en verspreid zijn geraakt over de wereld. Veel joden kwamen in Europa terecht waar zij in verschillende landen een nieuw bestaan opbouwden.⁴ Doordat men zo verspreid raakte over de wereld en in de nieuwe landen in aanraking kwam met de daar heersende cultuur, zijn er veel culturele verschillen ontstaan tussen joden onderling. Twee joodse gemeenschappen in Europa die in het bijzonder van elkaar verschillen, door de culturen waarin zij terecht kwamen na het vertrek uit Israël, zijn de sefardische gemeenschap en de asjkenazische gemeenschap. De sefardische joden zijn degene die zich in Portugal en Spanje hadden gevestigd, zij kregen veel invloeden mee van de Islamitische cultuur die daar gedurende de middeleeuwen heerste. Zij ontwikkelden zich bijvoorbeeld, door invloeden van deze Arabische cultuur, vooral op het gebied van wetenschap en kunst. De asjkenazische joden daarentegen waren degene die zich in Duitsland en Polen hadden gevestigd waar zij een heel andere cultuur en levensstijl ontwikkelden dan de sefardische joden.⁵

In 1492 werden alle religies behalve het katholicisme verboden in Portugal en Spanje. De joden werden gevraagd zich te bekeren tot het Christendom of het land te verlaten. Als zij geen van beide opties kozen, konden ze door de inquisitie opgepakt en hardhandig gestraft

⁴ Shamir en Shavit, 1989, p.16-17

⁵ Van der Heide, 2008, p.13

worden.⁶ Bij het instellen van deze wet besloten veel joden te vluchten, een groot deel van deze vluchtelingen kwam in de Republiek terecht. Het was voor deze joden niet moeilijk een nieuw bestaan in het buitenland op te bouwen, zij hadden vaak een groot internationaal netwerk en veel handels- en familierelaties in Europa.⁷ Door deze uitgebreide netwerken brachten de gevluchte Portugese en Spaanse joden economische bloei naar de Republiek, waar zij welkom waren zolang ze zich niet al te zichtbaar manifesteerden. Hier hielden de joden zich niet al te strikt aan want aan het begin van de zeventiende eeuw waren er al enkele joodse gemeenten gesticht en was er een synagoge waar zij bijeen kwamen.⁸ Bovendien waren niet alleen sefardische joden naar de Republiek gekomen. Enkele jaren na de komst van de sefardische joden naar de Republiek werden ook in Duitsland en Polen joden verjaagd en moesten ook deze joden op zoek naar een plaats om veilig een nieuw leven op te kunnen bouwen. Van deze groep, asjkenazische joden, kwam een groot deel naar de Republiek waar ook zij hun eigen gemeenschappen stichtten.⁹

Na enige tijd echter kwamen de joden in de Republiek in aanraking met een groeiend anti-joods gevoel dat in heel Europa heerste. Dit gevoel werd gevoed door verschillende verwijten, beschuldigingen en vooroordelen die werden geuit door een van de grootste denkers van de achttiende eeuw: Voltaire.¹⁰ Deze Verlichte denker werd in 1694 geboren onder de naam François Marie Arouet de Voltaire. Hij was zowel filosoof als schrijver en is tegenwoordig de bekendste schrijver uit de achttiende eeuw. Voltaire was een voorvechter van sociale gelijkheid, religieuze tolerantie en vrijheid van denken. Hij staat echter ook bekend om anti-joodse opvattingen en zijn egoïstische en bezitterige karakter. Mede door deze tegenstrijdigheden in zijn denken, die tevens neerslag vonden in zijn werken, is Voltaire uitgegroeid tot een van de grootste denkers van de achttiende eeuw.¹¹ Voltaire was een van de grootste denkers binnen de Verlichting en schreef zijn werken over zeer uiteenlopende onderwerpen. Twee belangrijke werken van hem zijn *Traité sur la Tolérance* en *Dictionnaire Philosophique*. In het eerste boek argumenteert Voltaire voor religieuze tolerantie en tegen religieus fanatisme en in het laatste argumenteert hij tegen atheïsme.¹² Het zijn nota bene deze

⁶ Birmingham, 2003, p.31

⁷ Van der Heide, 2008, p.38

⁸ Van der Heide, 2008, p.167

⁹ Van der Heide, 2008, p.37

¹⁰ Nijenhuis, 1992, p.14-18

¹¹ 'Voltaire', 1976, p.12719

¹² Besterman, 1969, p.13, 207, 440-441

twee boeken waartegen de joden hun brieven hebben gericht vanwege enkele harde verwijten aan het adres van de joden die hierin gemaakt worden.

Hoofdstuk 1: Het boek

Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden is een van oorsprong Franstalig boek, in Parijs uitgegeven, met de titel *Lettres de quelques juifs portugais et allemands à M. de Voltaire* waarin, zo doet de titel vermoeden, verschillende brieven van Portugese en Hoogduitse joden uit de Republiek zijn samengebracht. Het boek is voor het eerst uitgegeven in Frankrijk in 1769, onder de titel *Lettres de quelques juifs portugais et allemands à M. de Voltaire*. Het boek is pas een jaar later, in 1770, vertaald en in de Republiek verschenen.¹³

¹³ In Frankrijk is het boek in de volgende edities verschenen:

- Antoine Guénée. *Lettres de quelques juifs portugais et allemands à M. de Voltaire*. Paris: L. Prault, 1769
- Antoine Guénée. *Lettres de quelques juifs portugais et allemands à M. de Voltaire*. 2e édition. Paris: L. Prault, 1769
- Antoine Guénée. *Lettres de quelques juifs portugais et allemands à M. de Voltaire*. 3e édition augmentée. Paris: Moutard, 1772
- Antoine Guénée. *Lettres de quelques juifs portugais, allemands et polonais à M. de Voltaire*. 4e édition; augmentée. Paris: Moutard, 1776
- Antoine Guénée. *Lettres de quelques juifs portugais, allemands et polonais à M. de Voltaire*. 4e édition; augmentée. Paris: Moutard, 1781
- Antoine Guénée. *Lettres de quelques juifs portugais, allemands et polonais à M. de Voltaire*. 5e édition; revue, corrigée et considérablement augmentée. Paris: Moutard, 1781
- Antoine Guénée. *Lettres de quelques juifs portugais, allemands et polonais à M. de Voltaire*. 6e édition; précédé d'une notice sur l'auteur, par B.-J. Dacier ou G.-E.-J. de Sainte-Croix. Paris: Méquignon junior, 1805
- Antoine Guénée. *Lettres de quelques Juifs portugais, allemands et polonais à M. de Voltaire*. 7e édition, Tome 1. Paris, 1815
- Antoine Guénée. *Lettres de quelques juifs portugais, allemands et polonais à M. de Voltaire*. 8e édition; augmentée de notes, par Beuchot. Versailles: impr. de J.-A. Lebel, 1817
- Antoine Guénée. *Lettres de quelques juifs à M. de Voltaire*. 9e édition. Paris: 1817
- Antoine Guénée. *Lettres de quelques juifs portugais, allemands et polonais à M. de Voltaire*. Nouvelle édition; revue et augmentée, par M. Desdouits. Lyon: Périsse frères, 1857
- Antoine Guénée. *Lettres de quelques juifs portugais, allemands et polonais à M. de Voltaire*. Nouvelle édition; revue et augmentée, par M. Desdouits. Lyon: Périsse frères, 1863
- Antoine Guénée. *Lettres de quelques Juifs à M. de Voltaire*. Neuilly-sur-Seine: D. Reinharc, 2010
- Antoine Guénée. *Lettres de quelques Juifs à M. de Voltaire*. Kirouy, 2009

In de Republiek zijn de volgende edities van het boek verschenen:

- Antoine Guénée. *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden*. Naar de 2e uitgave uit

De schrijver van het boek is de Franse priester Antoine Guénée.¹⁴ Guénée's naam komt in het boek zelf niet voor, maar staat in een aantal edities van het boek genoteerd als zijnde de auteur. Ook wordt hij in alle catalogi waar het boek te vinden is, aangeduid als de auteur. Daarnaast staat de katholieke Guénée bekend als apologet en wordt het boek *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden*, net als veel andere apologetische werken, aan hem toegeschreven. Hij zou het werk hebben geschreven als een verdediging van de Bijbel en niet als een verdediging van het Jodendom.¹⁵ Dit lijkt echter vreemd aangezien voor Katholieken een verdediging van de Kerk vaak belangrijker is dan een verdediging van de Bijbel. Een apologetisch werk is erop gericht het christelijke geloof te verdedigen. Het is gebruikelijk dat bij een apologie niet alleen de argumenten van de tegenstander als onjuist worden neergezet maar dat de eigen zaak ook actief verdedigd wordt.¹⁶

Wat het boek precies is, een Bijbelverdediging, een verdediging van de Kerk of toch een verdediging van het Jodendom, zal uit de inhoud moeten blijken.

Het boek *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden* bestaat uit vier delen. De delen zijn op dezelfde manier opgebouwd uit brieven en uittreksels en bevatten elk een eigen voorwoord of woord van de vertaler. De vier boeken van de Nederlandstalige editie die in deze scriptie centraal staat, zijn uitgegeven tussen 1770 en 1782. De verschillende boeken van deze editie zijn in verschillende jaren uitgegeven. Deel 1, waar dit onderzoek zich op richt, is in 1770 uitgegeven door de Amsterdamse uitgevers Yntema en Tieboel. Dit deel is uitgegeven naar de tweede druk van het Franse werk. Deel 2 is in 1773 verschenen bij dezelfde uitgevers en is vertaald naar de derde Franse druk. Deel 3 is in 1778 bij dezelfde uitgevers verschenen en is een vertaling van de vierde Franse druk. Deel 4 is in 1782 uitgegeven door dezelfde uitgevers als de voorgaande delen en berust op de vijfde druk van het Franse werk.

het Frans vertaald. Deel 2-4 naar de 3e-5e uitgave. Amsterdam: Yntema en Tieboel, 1770-1782
- Antoine Guénée. *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden*. Tweede druk. Naar de
3e uitgave uit het Frans vertaald. Deel 3 naar de 4e uitgave, deel 4 naar de 5e uitgave. Amsterdam:
Yntema en Tieboel, 1774-1782

Het boek is tegenwoordig nog verkrijgbaar via printing on demand, waarbij het boek gedrukt wordt op het moment dat er vraag naar is.

¹⁴ Guénée is in 1717 geboren in Etampes en bekend geworden als priester en geloofsverdediger. Naast veel verdedigende werken over het Christendom, heeft hij het werk *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden* geschreven.

¹⁵ "Guenée, Antoine." <<http://jewishencyclopedia.com/articles/6921-guenee-antoine>>

¹⁶ Vacant, 1908

Elk van de vier boeken waaruit het werk bestaat, is ingedeeld in verschillende onderdelen. Deze onderdelen zijn in het werk zelf aangeduid met ‘deel 1’, ‘deel 2’, etc. Deel 1 begint met een woord “*van den vertaaler*” waarna ‘deel 1’ begint met enkele brieven van Portugese joden, in totaal vijf brieven. Daarna begint deel 2 waartoe negen brieven behoren. Deze brieven worden toegeschreven aan leden van de Hoogduitsche en Poolse joodse gemeenschap. Het derde deel bestaat uit vier brieven, toegeschreven aan Portugese en Hoogduitse joden. Bij deze brieven zijn verscheidene uittreksels gevoegd met argumentatie ter verdediging van de joden. Ten slotte is er een inhoudsopgave toegevoegd waarin alle uittreksels en brieven worden vermeld, inclusief het onderwerp waarop ze zich richten. Het eerste deel eindigt met een “*aanhangsel op de eerste uitgave van het eerste deel van de Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden*”. Dit aanhangsel is ingedeeld alsof het een apart deel van het boek betreft, met een titelblad, voorwoord van de Franse uitgevers, enkele brieven en verschillende ‘bijvoegsels, invullingen’ en aantekeningen.

De hier onderzochte editie van *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden* is de eerste Nederlandstalige druk van het boek. Deze uitgave is vertaald naar de tweede Franse druk die in 1769 is uitgegeven door Laurent Prault. Inhoudelijk zijn de beide uitgaven exact hetzelfde. Er zijn echter wel enkele verschillen tussen de Franse en de Nederlandse editie van het boek; het origineel bevat meer onderdelen dan de vertaalde editie. De Franse editie begint met een waarschuwing van de uitgevers waarin staat dat er al eerder een soortgelijk boek is verschenen, onder de titel *Lettres juives*. Dat dit boek fictief was en de personages en correspondentie verzonnen, was volgens de uitgevers bij dit boek echter al snel duidelijk waardoor het niet goed ontvangen werd door het publiek. Nu presenteren de uitgevers echter een nieuw boek met joodse correspondentie, *Lettres de quelques juifs portugais et allemands*. De uitgevers leggen uit dat dit werk vooral gericht is op enkele opmerkingen van Voltaire in zijn *Dictionnaire Philosophique* en zijn *La Philosophie de l’Histoire*. Naast een voorwoord van de uitgevers bevat de Franse editie een ‘approbatie’ waarin door een geestelijke, in dit geval door een doctor in de theologie, goedkeuring wordt gegeven voor het publiceren van het werk. De goedkeuring voor dit boek is verkregen op zes september 1768. Naast de approbatie en het voorwoord door de uitgevers bevat de Franse editie een stuk waarin de Franse koning zijn goedkeuring geeft aan het boek. De Nederlandstalige editie van het boek bevat de hierboven genoemde onderdelen niet. Deze editie bevat daarentegen een aanhangsel, dat in de Franse editie niet aanwezig is.

Boek 1 van de hier onderzochte editie start met een woord van de vertaler. Er is niet aangegeven wie de vertaling heeft gemaakt en of dit een of meerdere personen betreft. In dit

voorwoord wordt toekomstige lezers duidelijk gemaakt dat het belangrijk is het werk zorgvuldig tot zich te nemen. De vertaler geeft aan dat het boek zal helpen om enkele vooroordelen over het joodse geloof op te helderen en op deze manier bij te dragen aan een verdraagzame maatschappij. De vertaler heeft zelfs zoveel vertrouwen in de kracht van het werk dat hij een voorwoord nauwelijks nodig acht, immers: *“Goede wyn behoeft geen krans.”*¹⁷ Vervolgens behandelt de vertaler de aanleiding voor het uitgeven van dit boek. Hier wordt uitgelegd dat Voltaire een opmars heeft gemaakt in de Republiek en dat zijn gedachtegoed steeds meer door anderen wordt overgenomen. Het werk *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden* reageert op de denkbeelden van Voltaire en probeert ze te nuanceren en weerleggen. De vertaler benoemt deze functie van het werk als volgt:

*“Zyne medemenschen hier tegen te wapenen, en hun een tegengift tegen dit inkruipende vergif aan de hand te geeven, kan zekerlyk niet anders, dan als een loflyke en wel besteedde arbeid worden aangezien. En als zodanig, vertrouwen wy, zal dit Geschrift, naa eene aandagtige leezing, van eenen ieder, die oordeel en onpartydigheid bezit, worden aangemerkt.”*¹⁸

Het is duidelijk dat de vertaler het boek in hoge achting heeft staan en dat hij verwacht dat het werk zal bijdragen aan een algemene menslievendheid. Daarnaast verwacht hij dat het boek veel mensen zal helpen niet blindelings de denkbeelden van Voltaire over te nemen maar ook andere kanten te bekijken voordat zij een oordeel vellen. Vooral dit laatste lijkt voor de vertaler een belangrijk doel van dit boek.

Na de loftuitingen op het werk gaat de vertaler over op het geven van informatie die kan helpen om een goed begrip ervan te krijgen. Zo acht de vertaler het nodig de lezer te waarschuwen voor de verwijzingen die Voltaire regelmatig maakt naar deskundigen en schrijvers en hun opvattingen. Volgens de vertaler zijn deze opvattingen in werkelijkheid echter niet van deze deskundigen afkomstig maar van Voltaire zelf. De filosofen die Voltaire aanhaalt, zijn volgens de vertaler slechts een dekmantel voor kritische en antireligieuze opvattingen waar Voltaire niet de volledige verantwoordelijkheid wil dragen. Deze opvattingen legt hij daarom verschillende filosofen in de mond, hij noemt hierbij de namen Tindal, Bolingbroke, Collins en Shaftesbury.¹⁹

¹⁷ Guénée, 1770, p.I

¹⁸ Guénée, 1770, p.II

¹⁹ Matthew Tindal: 1657-1733. Engels deïstisch auteur

Henry St. John, burggraaf van Bolingbroke: 1678-1751. Brits politicus en filosoof

Anthony Collins: 1676-1729. Brits filosoof, deïst

Na deze waarschuwing gaat de vertaler over op enige informatie over de wijze waarop hij te werk is gegaan bij de vervaardiging van de vertaling, de aantekeningen die hij hier en daar bij de tekst gevoegd heeft en de vermeende schrijvers van het werk. Hierover staat geschreven:

*“Wie men voor de Schryvers van dit Werk te houden hebbe, leeren ons de ondertekeningen aan 't einde van den eersten brief, en aan 't slot van 't Werk zelve. De Leezer egter zal zig, met ons, moeten verwonderen over de bedreevenheid van deeze Jooden in de Schriften der Christenen.”*²⁰

In bovenstaand citaat is te lezen dat de vermeende auteurs van het boek degenen zijn die aan het eind van de eerste brief bij naam genoemd worden. Deze joden hebben echter, volgens de vertaler, opvallend veel kennis van het Christendom en de Christelijke geschriften. Het lijkt er op dat de vertaler hiermee wil aangeven dat het onwaarschijnlijk is dat deze joden het boek zelf geschreven hebben zonder tussenkomst, hulp of toevoegingen van een christen. Dit klinkt logisch, het boek is immers geschreven door Antoine Guénée en niet door joden. Toch is de opmerking van de vertaler vreemd. In de brieven wordt namelijk voornamelijk verwezen naar het Oude Testament, waar joden net zo goed als christenen kennis van hebben. Het is dus vreemd dat er aangenomen wordt dat het boek niet door joden geschreven kan zijn vanwege een te grote kennis van de Bijbel. Het is niet duidelijk of de vertaler er kennis van heeft gehad dat het boek niet geschreven is door joden maar door Antoine Guénée. Als hij dit niet heeft geweten, is de opmerking vreemd aangezien de joden wel degelijk het Oude Testament kennen en dan zou het vreemd zijn om hierdoor te twijfelen aan het schrijven van de brieven door joden. Het is logischer om aan te nemen dat de vertaler wel degelijk heeft geweten dat Guénée de auteur van het boek is. In dat geval zou de opmerking van de vertaler als een waarschuwing dienen voor de lezers dat ze niet blindelings moeten geloven dat alle brieven door joden zijn geschreven.

Naast de brieven die in het werk zijn opgenomen, zijn enkele lange stukken informatie en argumentatie ingevoegd waarmee de hatelijke opvattingen van Voltaire over religie, voornamelijk gericht op het Jodendom, genuanceerd zouden moeten worden. Een deel van deze argumentatie is afkomstig van de briefschrijvers zelf en een deel is afkomstig uit een

Anthony Ashley Cooper, graaf van Shaftesbury: 1671-1713. Brits politicus, schrijver en filosoof

²⁰ Guénée, 1770, p.III

ander werk: *Oordeelkundige Aanmerkingen*, geschreven door Isaac de Pinto (1717-1787).²¹ Dit boek is oorspronkelijk in het Frans geschreven onder de titel *Réflexions critiques sur le premier chapitre du VIIe tome des oeuvres de monsieur de Voltaire au sujet des Juifs*, hoewel de auteur een Nederlandse jood van Portugese afkomst was, en kon dus door de Franse priester Guénée in zijn boek verwerkt worden.

De Pinto²², een Portugese jood wiens invloedrijke familie zich in de zeventiende eeuw in de Republiek had gevestigd, had dit werk geschreven op verzoek van de vertegenwoordiger van sefardische joden in Bordeaux. Deze Jacob Rodrigue Pereira nam contact op met Isaac de Pinto met het verzoek of hij zijn invloed op Franse gezagsdragers wilde gebruiken om de Portugees-joodse gemeenschap in Frankrijk te beschermen tegen het afnemen van veel van hun privileges en tegen anti-joodse opvattingen. Hierop schreef hij, samen met Pereira, een brief waarin hij pleitte voor de handhaving van de privileges van de sefardische gemeenschap. Daarnaast werd De Pinto gevraagd een algemene verdediging van de joden te schrijven als antwoord op anti-joodse geluiden, grotendeels afkomstig van Voltaire.²³ Het boek dat hij hiervoor schreef, verscheen rond 1762 onder de titel *Réflexions critiques sur le premier chapitre du VIIe tome des oeuvres de monsieur de Voltaire au sujet des Juifs* en was er vooral op gericht te reageren op een anti-joods getint hoofdstuk in het werk van de Franse Verlichte denker Voltaire.²⁴ Met het boek wilde De Pinto reageren op de antireligieuze opvattingen van Voltaire en tegelijkertijd enkele vooroordelen over joden en hun godsdienst rechtzetten. De Pinto deed dit door voornamelijk de verschillen tussen sefardische en asjkenazische gemeenschappen te benadrukken waarbij de sefardische gemeenschappen beter zouden zijn dan de asjkenazische. De verdediging van De Pinto richtte zich dus vooral op Portugese joden en niet op joden van een andere afkomst. Hij gaf echter wel redenen voor de mindere ontwikkeling van de asjkenazische gemeenschappen. De Pinto eiste dat Voltaire zijn uitlatingen over joden zou intrekken na het lezen van de *Réflexions*.²⁵ Aangezien het boek van De Pinto, *Oordeelkundige Aanmerkingen*, geschreven is als een verdediging van het joodse volk, is het niet vreemd dat nota bene dit boek grotendeels is opgenomen in het boek *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden*. Dit boek is immers eveneens bedoeld als

²¹ Nijenhuis, 1992, p.26

²² Amsterdam, 1717 – Den Haag, 1787. Joods-Nederlandse filosoof en econoom van Portugese afkomst.

²³ Nijenhuis, 1992, p.14-18

²⁴ Nijenhuis, 1992, p.14-18

²⁵ Cardoso en Vasconcelos Nogueira, 2007, p.480

een verdediging van godsdienst, en dan met name de joodse godsdienst, tegen antireligieuze opvattingen van Voltaire.

Hoofdstuk 2: Inhoud en schrijvers van de *Brieven*

‘Deel 1’ van het boek bevat in totaal vijf brieven, waarvan de eerste is geschreven vanuit het perspectief van de uitgevers van de *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden*. De brief is aan Voltaire gericht en doelt erop duidelijk te maken met welke redenen de brieven geschreven en bij elkaar gevoegd zijn. De vraag is in hoeverre dit stuk daadwerkelijk is geschreven door de uitgevers van het boek; de personen die aan het slot van de brief worden genoemd. Het boek is immers grotendeels geschreven door Antoine Guénée en niet door leden van verschillende joodse gemeenschappen, zoals de titel van het boek doet geloven. Het is duidelijk de bedoeling dat de genoemde personen voor de schrijvers van de brief, en dus voor de uitgevers van het boek, gehouden worden. Dit is waarschijnlijk echter een kunstgreep van Guénée waarbij hij pretendeert dat de brief is geschreven door verschillende leden van de Portugees-joodse gemeenschap terwijl hij zelf de auteur van het stuk is.

In dit stuk wordt Voltaire op een directe manier aangesproken met de aanhef “*Myn Heer!*”²⁶ waarna de redenen om het werk samen te stellen en de beoogde doelen van het werk worden uitgelegd. De aanleiding tot het samenstellen van dit werk is het binnenkort verschijnen van een nieuwe druk van Voltaires werken; volgens de uitgevers een goed moment om een bundel brieven aan te bieden met aanmerkingen en aanvullingen op deze werken. Hoewel de brieven geschreven zijn als kritiek op de werken van Voltaire, wordt de filosoof met respect behandeld en aangeschreven.

“*Gy recht een duurzaam gedenkteken op, ter bevordering van uwen roem, en ter onderrigtinge der nakomelingschap: gy wilt in hetzelfde niets laten, waardoor de eerste zou kunnen bevlekt, en de laatste misleid worden. Met zulk een oogmerk beschaaft gy nogmaals deeze onsterflyke Werken, en gy legt, naar alle waarschylykheid, de laatste hand aan dezelve.*”²⁷

Het bovenstaande citaat laat duidelijk zien hoezeer Voltaire gerespecteerd werd door de samenstellers, of in ieder geval werd dit respect voorgewend. Zo wordt de filosoof geroemd om zijn streven altijd de waarheid te schrijven en worden zijn werken onsterfelijk en een goed onderricht voor het nageslacht genoemd. Iemand die zo naar de waarheid streeft als Voltaire, wil volgens de samenstellers van de *Brieven* niet dat er onjuistheden in zijn werk staan. Na de

²⁶ Guénée, 1770, p.1

²⁷ Guénée, 1770, p.2

lovende woorden over Voltaires werken komt dan ook de reden voor het schrijven van de *Brieven* naar voren in onmiskenbare taal:

*“Werkelyk bezig zynde met eene nieuwe Uitgave uwer Werken te vervaardigen, gelyk ons berigt wordt, zult gy dezelve [deze brieven] met eenig nut, ja zelfs met vermaak kunnen doorbladeren. Want niettegenstaande men u, in hetgeen gy geschreeven hebt over de Geschiedenissen der Jooden en over hunne gewyde boeken, aanwyzing doet van sommige onnaauwkeurigheden, misslagen, tegenstrydigheden, verkeerde gevolgtrekkingen, valsche bevestigingen, lasterlyke betigtingen enz. zult gy evenwel bevinden, dat men u meer gepreezen dan gelaakt heeft.”*²⁸

De werken van Voltaire zitten volgens de vermeende samenstellers van de *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden* vol met verkeerde aannames en uitspraken over de joden. Ondanks deze verkeerde aannames wordt Voltaire alom geprezen. De makers van de *Brieven* vinden nu dat de foutieve uitspraken moeten worden rechtgezet, een taak die de *Brieven* moeten vervullen. De brieven worden hier dus geïntroduceerd als een laatste aanvulling om de werken perfect te maken. De brieven zijn dus absoluut niet bedoeld als kritiek op Voltaires werk maar als een verdediging van het Jodendom, noodzakelijk geworden door onjuistheden in Voltaires werken. De briefschrijvers zouden hun uiteenzettingen er voornamelijk op hebben gericht om Voltaires werk te vervolmaken door de onjuistheden tegen te spreken en de juiste opvattingen en informatie daarvoor in de plaats te geven. Aangezien Voltaire zo sterk gericht is op het schrijven van waarheden zou hij de brieven, volgens de samenstellers, dankbaar moeten aannemen.

De eerste brief, waarvan de ondertekenaars volgens het woord van de vertaler voor de auteurs van het volledige boek moeten worden gehouden, is als volgt ondertekend: *“Wy zyn, met de volmaaktste gevoelens van agting en eerbied,/ myn Heer!/ Uwe onderdaanige en gehoorzaame Dienaaren,/ Jozeph Lopez, Izaak Montenero, Benjamin Groot, enz. Jooden in de nabuurschap van Utrecht.”*²⁹

Na deze afsluiting van de brief volgt een post scriptum waarin geschreven staat dat het boek niet algemeen uitgegeven mocht worden tenzij er aantekeningen van een christen zouden worden toegevoegd. De vermeende auteurs van het boek hebben hier toestemming voor gegeven maar willen niet de verantwoordelijkheid dragen voor de teksten in deze

²⁸ Guénée, 1770, p.3

²⁹ Guénée, 1770, p.4

aantekeningen. De aantekeningen die door deze persoon zijn gemaakt, worden aangeduid als aantekeningen van ‘de Christen’.

De tweede brief in ‘deel 1’ is geschreven door “*den Schryver der Oordeelkundige Aanmerkingen*” en gericht aan “*den Heer P. Agent der Portugeesche Natie van Bourdeaux*”.³⁰ De twee personen die hier bedoeld worden, zijn Isaac de Pinto, die de *Oordeelkundige Aanmerkingen* geschreven heeft, en Jacob Rodrigue Pereira, de agent der Portugese joden in Parijs en Bordeaux. Het is niet zeker of deze brief ook daadwerkelijk door De Pinto is geschreven of dat het wellicht geschreven is door Guénée. Aannemelijk is echter dat deze brief wel degelijk door De Pinto zelf is geschreven aangezien hij op vraag van Pereira de *Oordeelkundige Aanmerkingen* heeft geschreven. Het lijkt dan niet meer dan logisch dat hij hierover met Pereira correspondeert. Daarnaast zou het vreemd zijn als Guénée brieven geschreven heeft uit naam van bestaande personen, hij zou dan beter hier ook een fictief personage kunnen gebruiken.

Bij de brief aan de heer Pereira stuurt De Pinto zijn *Oordeelkundige Aanmerkingen* mee waarin hij gereageerd heeft op “*het geen de Heer de Voltaire tegen de Jooden heeft geschreeven*”.³¹ De *Oordeelkundige Aanmerkingen* waren geschreven als reactie op antireligieuze opvattingen van Voltaire waarbij een slecht beeld van de joden werd gegeven. De Pinto is van mening dat niet alle stukken volledig tot hun recht zullen komen zonder eerst verder uitgebreid te worden maar stuurt ze toch alvast naar Pereira op. Het is niet De Pinto’s bedoeling om naar aanleiding van zijn boek met Voltaire in discussie te treden, hij hoopt enkel dat Voltaire uit liefde voor de waarheid de aanmerkingen in de nieuwe uitgave van zijn werken zal verwerken. Zijn doel is dan ook om Voltaire slechts enkele bouwstenen aan te reiken waarmee hij in de nieuwe uitgave van zijn werken naar waarheid over joden kan schrijven. De Pinto is zelf een groot bewonderaar van Voltaire en zijn werken. Hierbij is een aantekening gemaakt door ‘de Christen’ die schrijft: “*Hoe kan de Heer de Voltaire een Volk zo geweldig haaten, waar onder hy zulke yverige voorstanders heeft?*”³² De Pinto, als woordvoerder namens de sefardische gemeenschap, is een dergelijke bewonderaar, hoewel Voltaire het joodse volk onrechtvaardig behandelt in zijn werken. Volgens ‘de Christen’ zou dit omgedraaid moeten zijn: als Voltaire door de joden zo bewonderd wordt, hoe kan hij dan geen respect voor ze hebben?

³⁰ Guénée, 1770, p.5

³¹ Guénée, 1770, p.5

³² Guénée, 1770, p.6

De loftuitingen van De Pinto aan het adres van Voltaire strekken zich verder uit over de brief, hij noemt Voltaires werken onder andere “*eene algemeene Boekzaal van Kunsten en Weetenschappen*”³³ waarmee hij wil zeggen dat Voltaires werken goede uiteenzettingen bevatten op elk gebied, van kunst tot wetenschap. Bij deze grootse loftuitingen is een noot geplaatst, door wie is niet bekend, waarin de vraag wordt gesteld of Voltaire deze loftuitingen verdiend heeft.

“*Wy weten niet of zulk eene lofspraak den Heer de Voltaire waardig zy; tot nog toe heeft het niemand mogen gebeuren over allerlei onderwerpen te kunnen spreken, althans niet met grond te spreken. 's Menschen Verstand is binnen eenen zekeren omtrek bepaald: wanneer hetzelfde buiten denzelfden gaat, verliest het altoos even veel in de diepte, als het in de uitgestrektheid wint.*”³⁴

In deze voetnoot wordt duidelijk gemaakt dat het voor een mens niet mogelijk is om van allerlei verschillende onderwerpen veel te weten. De loftuitingen van De Pinto dat Voltaires werken over alle onderwerpen goede analyses bevatten, lijkt de schrijver van de noot dan ook onwaarschijnlijk. Hiermee wordt duidelijk gemaakt dat De Pinto's opmerkingen over Voltaires intellect als groot compliment maar ook als grote vleierij moeten worden beschouwd.

De Pinto vervolgt zijn brief met de belofte dat hij Voltaire en zijn werken onder zijn medeburgers zal aanprijzen. Hierbij is een voetnoot geplaatst door de uitgevers waarin zij aangeven te denken dat het mogelijk is iemands standpunten te weerleggen zonder de achting voor diegene te verliezen. “*Wy weten niet of de H. de Voltaire vyanden heeft; maar wy gevoelen dat men hem kan weerleggen, zonder hem te haaten; ja terwijl men zig over hem verwondert.*”³⁵ In dit citaat analyseren de uitgevers in feite de houding van De Pinto tegenover Voltaire. De Pinto weerlegt Voltaires standpunten hoewel hij een diepe bewondering voor hem heeft. Hij is er dan ook van overtuigd dat de *Aanmerkingen* ervoor zullen zorgen dat Voltaire zijn opvattingen over joden herziet.

Na de brief van Isaac de Pinto aan de heer Pereira volgt een stuk van de *Oordeelkundige Aanmerkingen*. De uitgevers geven in een voetnoot aan dat zij enkele minder relevante stukken eruit hebben gehaald maar alle stukken waarin De Pinto vol lof over Voltaire spreekt intact hebben gelaten.

³³ Guénée, 1770, p.6

³⁴ Guénée, 1770, p.6

³⁵ Guénée, 1770, p.7

De derde brief in ‘deel 1’ is eveneens afkomstig van de “*Authheur der Aanmerkingen*” en is gericht “*aan den Heer de Voltaire*”³⁶. Het is een begeleidende brief bij de *Oordeelkundige Aanmerkingen*. In de brief lijkt De Pinto zich te verontschuldigen voor het sturen van aanmerkingen op Voltaires werk. Hij schrijft dan ook uitgebreid over de bewondering die hij heeft voor de filosoof en zijn werken. In de brief staat geschreven dat De Pinto ervan overtuigd is dat Voltaire hem de aanmerkingen op zijn werken niet kwalijk zal nemen omdat hij zelf altijd de waarheid nastreeft en de aanmerkingen slechts dienen om de waarheid compleet te maken.

“*Doch vermits ik nog veel hooger eerbied voor den Schryver heb, [...], zo geloove ik dat hy groot genoeg van ziel is om my deeze beoordeeling te vergeeven, ter liefde van die Waarheid, welke hem zo dierbaar is, en welke hem misschien nooit ontsnapt is, dan alleen by deze eene gelegenheid.*”³⁷

De Pinto is hier vol lof over Voltaire, zijn streven naar de waarheid en zijn werken, hij geeft zelfs aan dat Voltaire nooit eerder de plank heeft misgeslagen en dat de opvattingen over joden dus zijn eerste vergrijp tegen de waarheid vormen. Tegelijk geeft De Pinto in deze regels aan dat hij hoopt dat Voltaire hem zal vergeven dat hij aanmerkingen heeft op zijn werk. De uitgevers vermelden in een voetnoot dat deze regels pure vleierij zijn. Zij beweren zelfs dat Voltaire openlijk heeft toegegeven af en toe naast de waarheid te zitten.

De Pinto gaat verder met verontschuldigen aan Voltaire voor het sturen van aanmerkingen op zijn werk: “*Ik hoop althans , dat hy my dies te verschoonlyker zal agten, aangezien ik voor eene geheele Natie opkoome, tot welke ik behoore, en waaraan ik deeze Verdediging ben verschuldigd.*”³⁸ De Pinto doet hier zelfs een beroep op Voltaires eergevoel door de filosoof te vragen hem te respecteren omdat hij zijn eigen natie verdedigt. Daarnaast schrijft De Pinto dat hij de eer heeft gehad Voltaire in Holland te ontmoeten toen hij nog jong was en dat hij zich sindsdien in zijn werken heeft verdiept. Hij eindigt met de verzekering dat hij uit deze werken geleerd heeft hoe hij tegen onwaarheden in kan gaan en hoe hij die openlijk ter discussie kan stellen, wat hij met de *Oordeelkundige Aanmerkingen* gedaan heeft.

De vierde brief in ‘deel 1’ van de *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden* is geschreven door Voltaire en dient als antwoord op de voorgaande brief, die De Pinto meestuurde met zijn *Oordeelkundige Aanmerkingen*. De brief van Voltaire is geschreven op

³⁶ Guénée, 1770, p.45

³⁷ Guénée, 1770, p.45

³⁸ Guénée, 1770, p.45

zijn lusthuis Délices bij Geneve op 21 juli 1762. Ook bij deze brief is niet bekend of deze door Voltaire zelf geschreven is, en dus daadwerkelijk bedoeld is als antwoord op De Pinto's brief, of dat deze geschreven is door Guénée en dus een fictief antwoord is op een wellicht even fictieve brief van De Pinto. Het is zeer waarschijnlijk dat de brief door Voltaire zelf geschreven is, wederom lijkt het niet logisch een bestaande persoon fictieve brieven toe te schrijven. De brief is echter niet te vinden in Voltaires verzameld werk en het is dus niet helemaal zeker dat hij daadwerkelijk door de filosoof geschreven is.

Voltaire begint zijn brief met toegeven dat de regels in zijn werk waar De Pinto over schreef onrechtvaardig waren. Hij schrijft dat er "*onder uwe Natie zeer kundige en eerbiedwaardige Mannen*" zijn.³⁹ Hiermee geeft Voltaire niet aan dat hij meer respect heeft gekregen voor het Jodendom, hij geeft enkel toe in te zien dat er onder de joden eerbiedwaardige en kundige mannen zijn. Voltaire is hiertoe overtuigd, naar eigen zeggen, dankzij de brief van De Pinto en schrijft dat hij het in de nieuwe uitgave van zijn werken zal aantekenen op een verbeterblad. De uitgevers van de *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden* reageren hier in een voetnoot op met de volgende tekst: "*Het kooft ons voor beter te zyn een ander blad in de voorige Uitgave te voegen, en eene verbetering in de nieuwe te maaken.*"⁴⁰ De uitgevers bedoelen hiermee dat een verbeterblad in de nieuwe uitgave van Voltaires werken weinig verschil zal maken ten opzichte van de onjuiste opvattingen die erin staan over joden. Volgens de uitgevers kan Voltaire beter een verbeterblad in de oude uitgave van zijn werken voegen en de foutieve regels in de nieuwe uitgave van zijn werken verbeteren zodat deze verbeterd gedrukt kunnen worden.

Voltaire schrijft verder dat hij, door de ondeugden van velen direct aan een heel volk toe te schrijven, ongelijk heeft gehad. Hij geeft nergens in zijn brief aan dat zijn opvattingen over het Jodendom op zich onjuist kunnen zijn geweest, hij neemt enkel de schuld op zich van het generaliseren van ondeugden. Hij vervolgt dan ook: "*Met dezelfde openhartigheid moet ik u berigten, dat zeer veelen, noch uwe Wetten, noch uwe Boeken, noch uwe bygeloovigheden kunnen dulden.*"⁴¹ Hiermee geeft Voltaire aan dat, hoewel hij onjuist heeft gehandeld door te generaliseren, veel van zijn tijdgenoten het Jodendom niet willen accepteren. De filosoof schrijft dat deze mensen beweren dat de joodse natie veel onheil heeft veroorzaakt voor de mensheid. Hier wordt door middel van een voetnoot ingegrepen door 'de auteur' van de *Brieven*. Deze schrijft dat hij zich niet kan indenken dat het joodse volk de mensheid kwaad

³⁹ Guénée, 1770, p.46

⁴⁰ Guénée, 1770, p.47

⁴¹ Guénée, 1770, p.47

heeft berokkend. Volgens ‘de auteur’ heeft elk volk zichzelf regelmatig kwaad berokkend, zo ook het joodse volk, maar heeft dit nooit effect gehad op de gehele mensheid.

Voltaire schrijft verder dat De Pinto, als filosoof, dezelfde mening toegedaan zou moeten zijn als hijzelf, namelijk dat bijgeloof verfoeilijk is. Vervolgens weidt Voltaire uit over hoe slecht bijgeloof, waarvan hij de joden beschuldigt in zijn *Dictionnaire Philosophique*⁴², is voor de mensen. ‘De auteur’ geeft hierbij in een voetnoot toe: “*Ik bekent dat de bygeloovigheid in alle tyden de oorzaak is geweest van groote onheilen.*”⁴³ Hiermee geeft ‘de auteur’ aan het eens te zijn met Voltaire dat bijgeloof vaak heeft gezorgd voor onheil, hoewel hij eerder al aangegeven heeft het oneens te zijn met Voltaire dat het joodse volk voor veel onheil voor de mensheid heeft gezorgd.

Voltaire vervolgt zijn brief ermee dat hij met Isaac de Pinto in discussie zou kunnen gaan over de wetenschappen waarvan De Pinto heeft geschreven dat de joden er bedreven in zijn en over taal der joden. Voltaire is namelijk van mening dat de Fransen de wetenschappen beter beheersten en dat de oude Franse taal beter is dan de mengelmoes van talen die de sefardische joden spreken. Toch schrijft Voltaire dat hij niet met De Pinto in discussie zal treden, de Portugese jood leek hem een aardig persoon te zijn en hij wil hem niet kwaad maken. ‘De auteur’ heeft hier een voetnoot bij geplaatst waarin het volgende staat:

*“Ik ben geenszins geschikt om met den Heer de Voltaire in een redengeding te treden. Indien ik dit ondernam, zou het evenveel zijn, alsof een Dwerg een Reus aanviel; doch schoon de Reus de vaardigheid bij de kragt voegde, zoude het egter kunnen gebeuren dat de Dwerg daarom geen ongelijk hadt.”*⁴⁴

Hiermee geeft ‘de auteur’ aan dat hij het niet waard is om met Voltaire in discussie te treden, aangezien deze een zo grote reputatie als filosoof heeft. Toch lijkt hij met de analogie van de dwerg en de reus aan te willen geven dat het, ondanks de macht en reputatie van de Franse filosoof, mogelijk is dat hij ongelijk heeft en dat De Pinto, hoewel hij ten aanzien van Voltaire weinig voorstelt als filosoof, gelijk heeft. Een ander opvallend aspect aan dit citaat is dat hieruit duidelijk wordt dat De Pinto de schrijver is van de voetnoten van ‘de auteur’. Hij schrijft immers ‘ik’ als antwoord op de opmerking van Voltaire dat hij niet met De Pinto in discussie wil treden. Het kan echter niet zo zijn dat De Pinto hiermee als auteur van het gehele werk wordt voorgesteld, dit zouden immers al de personen zijn die aan het eind van de eerste

⁴² Het boek *Dictionnaire Philosophique* is in 1764 gepubliceerd. Op welke artikelen uit dit boek de brieven schrijvers reageren, is niet bekend.

⁴³ Guénée, 1770, p.48

⁴⁴ Guénée, 1770, p.48

brief worden genoemd. Het is mogelijk dat De Pinto de vertaler is geweest van het boek, in dat geval zou hij vanuit die functie voetnoten plaatsen onder de aanduiding ‘de auteur’.

Op de tekst van Voltaire dat hij De Pinto niet kwaad zou willen maken door met hem in discussie te treden over de kwaliteiten van het joodse volk, reageert ‘de auteur’ met een voetnoot waarin hij duidelijk maakt nimmer boos te worden op degenen die hij respecteert. Ook zou hij niet boos kunnen worden na de beleefde en nette manier waarop Voltaire hem heeft aangeschreven naar aanleiding van zijn *Oordeelkundige Aanmerkingen*. Hij laat echter ook weten dat hij niet zomaar volgt wat de grote filosofen beweren, hij wil eerst bewijzen zien voor hun opvattingen en beoordeelt aan de hand daarvan of hij de denkwijze volgt of niet.

*“Ik word nooit moeilyk op myne leermeesters; doch ik laat my nimmer door hun bloot gezag blindelings leiden: hunne bewyzen kunnen my alleen overtuigen. Het zou my daarenboven kwalyk passen, moeilyk te worden, na de beleefdheid, met welke de Heer de Voltaire my behandelt, en in weerwil der edelmoedige inleidinge van zynen Brief.”*⁴⁵

Voltaire vervolgt zijn brief met een advies aan De Pinto om jood te blijven, omdat hij het al is. Dit is een vreemd advies waarvan de bedoeling niet duidelijk wordt uit de brief. Met het advies lijkt Voltaire aan te willen geven dat ‘jood-zijn’ een kwestie is van religie en niet van identiteit. Als iemand het ‘jood-zijn’ zou kunnen opgeven, kan het immers geen identiteitskwestie zijn. In dat geval zou ‘jood-zijn’ dus, gezien Voltaires advies aan De Pinto, enkel bestaan uit religieuze keuzes en ideeën. Dit is vreemd aangezien Voltaire juist vaak de identiteit van het joodse volk als onderwerp van zijn beschuldigingen neemt.

Het advies van Voltaire lijkt willekeurig en onverenigbaar met de rest van zijn brief. Zeker gezien het directe vervolg van de brief waarin Voltaire twee gebeurtenissen aanhaalt die door zware gevechten zijn beslecht en die worden toegeschreven aan joden. Voltaire schrijft dat De Pinto gerust kan blijven wie hij is, een jood, aangezien hij een dergelijke gebeurtenis niet zou laten plaatsvinden. Voltaire schrijft het als volgt op in zijn brief: *“Gy zult nimmer twee-en veertig duizend menschen slagten, omdat zy het woord Schibboleth niet naar den eisch konden uitspreken: noch vier-en twintig duizend menschen, omdat zy by de Midianitische vrouwen geslaapen hadden.”*⁴⁶

In het bovenstaande citaat wordt aangegeven dat De Pinto een goed man is, hij zou immers niet een gebeurtenis zoals beschreven laten plaatsvinden of eraan deelnemen. Om die reden

⁴⁵ Guénée, 1770, p.49

⁴⁶ Guénée, 1770, p.49

vindt Voltaire het prima dat De Pinto blijft wie hij is. Het is vreemd dat Voltaire zowel twee gebeurtenissen aanhaalt die hij de joden kwalijk neemt als De Pinto op het hart drukt jood te blijven, dit lijkt onverenigbaar met elkaar. Voltaire lijkt de joden namelijk deze gebeurtenissen kwalijk te nemen maar geeft tegelijkertijd aan, door zijn advies, dat ‘jood-zijn’ geen identiteitskwestie is maar een kwestie van religieuze keuzes. In dat geval zouden de aangehaalde gebeurtenissen geen rol mogen spelen in zijn opvattingen over joden.

Op de aanmatigende tekst van Voltaire, waarmee hij aan de twee bloedige gebeurtenissen refereert, reageert ‘de auteur’ van de *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden* met de volgende voetnoot:

“Het schijnt dat de Heer de Voltaire aan het slot van zynen Brief slegts heeft willen boerten. Hy kan niet onkundig zyn, dat de moord de Ephraïmiten geenszins geschiedde om de verkeerde uitspraak van het woord Schibboleth; maar dat deeze verkeerde uitspraak de party ontdekte, welke door de andere verslagen was. De onheilen van burgerlyke oorlogen zyn altyd veel verschrikkelyker dan die van andere oorlogen. En wat den moord der Israeliten, ter oorzaake van hunne gemeenschap met de Midianitische vrouwen, aanbelangt, dezelve wierdt geenszins bedreeven alleen om de vleeschelyke gemeenschap, maar om de Afgoderye, tot welke zy zich, door de verleiding van deeze Vrouwen, hadden laten vervoeren.”⁴⁷

In het bovenstaande citaat worden de gebeurtenissen die Voltaire in zijn brief aanhaalt, rechtgezet door ‘de auteur’. Deze wijst de onjuistheden aan in de verhalen zoals Voltaire ze beschrijft en geeft de benodigde informatie om de verhalen naar waarheid te vertellen. In feite ziet de lezer hier in het klein gebeuren wat de bedoeling is van de *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden*, namelijk het verschaffen van de juiste informatie om de oordelende opvattingen van Voltaire ten opzichte van joden aan te vullen en aan te passen tot ware uitspraken. De uitgevers vullen de voetnoot aan met de informatie dat later in het boek, in de brieven van de Hoogduitse joden, meer informatie over dit onderwerp te vinden is.

De brief van Voltaire eindigt met het advies aan De Pinto om filosoof te blijven, en een respectvolle groet: *“Doch wees tevens een wysgeer; want dit is het beste, het geen ik u in dit korte leeven kan wenschen. / Ik heb de eer, met alle verschuldigde agting, te zyn, / Myn heer, enz.”⁴⁸* De brief is ondertekend met *“V.... Een Christen, gewoon Kamerheer van den*

⁴⁷ Guénée, 1770, p.49-50

⁴⁸ Guénée, 1770, p.50

Aller-Christlyksten Koning”⁴⁹ waarbij de naam van Voltaire niet uitgeschreven wordt maar alleen de eerste letter genoteerd staat. De toevoeging: “gewoon Kamerheer van den *AllerChristlyksten Koning*” laat zien dat Voltaire een trouwe dienaar is van de Franse koning.

De laatste brief in ‘deel 1’ is geschreven door Joseph D’Acosta en is gericht aan “den Eerwaardigen Dr. Johnson, leeraar te Chepstow in Montmoutshire”.⁵⁰ Uit deze brief blijkt dat Dr. Johnson heeft gevraagd hoe in de Republiek de reacties zijn geweest op het boek *Oordeelkundige Aanmerkingen*, dat D’Acosta ter lezing naar Dr. Johnson heeft gestuurd. Dit blijkt uit de opening van de brief: “Gy verzoekt my u te berigten, wat men hier oordeelt over de Aanmerkingen, welke ik, eenigen tyd geleeden, aan u gezonden heb.”⁵¹

D’Acosta schrijft aan Dr. Johnson dat de reacties overwegend positief waren en vermeldt hierbij dat het boek zelfs onder christenen goed ontvangen is. Vervolgens gaat D’Acosta uitgebreid in op twee verschenen recensies van de *Oordeelkundige Aanmerkingen*. De eerste recensie is afkomstig uit de *Monthly Review*⁵², de tweede is afkomstig uit het Franse tijdschrift *Bibliothèque des Sciences & des Arts*.⁵³ Als eerste wordt de recensie uit de *Monthly Review* besproken. In de recensie staat dat de verdediger van de joden, Isaac de Pinto, een goed stuk heeft geschreven. De recensent heeft echter een punt van kritiek en dat is dat De Pinto het onderscheid tussen Portugese en Hoogduitse joden te sterk maakt in zijn verdediging en zodoende de beschuldigingen van Voltaire, die de gehele joodse natie betreffen, op de Hoogduitse joden probeert te schuiven. Vervolgens heeft D’Acosta een groot citaat ingevoegd uit de Engelse recensie waarin staat dat het niet juist is dat nota bene de verdediger van de gehele joodse natie probeert de beschuldigingen van Voltaire op de Hoogduitse joden af te wentelen. Volgens de recensent van de *Monthly Review* is De Pinto hierdoor net zozeer te beschuldigen als Voltaire zelf, De Pinto haalt immers alle schuld van de schouders van de Portugese joden af en plaatst deze bij de Hoogduitse joden.

⁴⁹ Guénée, 1770, p.50

⁵⁰ Guénée, 1770, p.50

⁵¹ Guénée, 1770, p.50

⁵² De *Monthly Review* is een Engels tijdschrift dat werd uitgegeven tussen 1749 en 1845. Het was een van de weinige Engelse tijdschriften waarin recensies werden geschreven. Het bedoelde artikel is vermoedelijk het artikel in Volume 28 (1763), p.570 hoewel de tekst niet volledig overeenkomt met wat D’Acosta over de recensie schrijft.

⁵³ Hiermee wordt het Franse tijdschrift *Bibliothèque (of: Journal) des Sciences et des beaux Arts* bedoeld. Dit tijdschrift is uitgegeven vanaf 1768 tot 1778. Het bedoelde artikel is te vinden in Volume 18 (juli-dec 1762), p.509-512.

De recensent van de *Monthly Review* schrijft vervolgens dat de sefardische joden zich kunnen beroepen op een betere afkomst en ontwikkeling dan de asjkenazische joden, bijvoorbeeld in de kunsten en de wetenschappen, en dat ze dit gebruiken om zich te onttrekken aan de beschuldigende opvattingen van Voltaire. Volgens de recensent is er echter een duidelijke reden voor dit verschil in ontwikkeling tussen de Hoogduitse en Poolse en de Portugese en Spaanse joden. Volgens hem hebben de sefardische joden lange tijd in vrede en rust geleefd waardoor zij de gelegenheid hadden zich te ontwikkelen. De Hoogduitse en Poolse joden daarentegen hadden geen rust en vrede maar moesten almaar vechten voor hun bestaansrecht en hadden zodoende weinig mogelijkheden om zich in cultureel opzicht net zo te ontwikkelen als de Spaanse en Portugese joden.

Na het citaat uit de *Monthly Review* waarin dit alles wordt uitgelegd, vervolgt Joseph D'Acosta zijn brief. Hij schrijft dat De Pinto op deze kritiek heeft gereageerd, hij voelde zich erdoor gekwetst en liet in een reactie weten slechts historieschrijver te zijn. Hiermee wilde hij aangeven dat hij niet persoonlijk verantwoordelijk kan worden gehouden voor de scheuring tussen Portugese en Hoogduitse joden, hij schrijft enkel de feiten op. Daarnaast gaf De Pinto in zijn reactie aan dat hij zowel de Hoogduitse als de Portugese joden met ijver heeft verdedigd tegenover de negatieve opvattingen van Voltaire.

Vervolgens haalt Joseph D'Acosta een tweede recensie aan, deze is geschreven door “*De Schryver van den Boekzaal van Kunsten en Weetenschappen (Bibliothèque des Sciences & des Arts)*”.⁵⁴ Hij is vol lof over de verdediging van de joden hoewel hij De Pinto dezelfde verwijten maakt als de Engelse criticus. Hierin is hij echter minder streng en hij lijkt het De Pinto nauwelijks kwalijk te nemen, hij noemt het enkel als minpunt aan het stuk. De recensent gaat dan ook niet verder met een oordeel over de woorden van De Pinto maar over de woorden van Voltaire, waar de verdediging der joden tegen gericht is. Hij ziet deze opvattingen als onrechtvaardig en onjuist en vindt dat Voltaire, tijdens het schrijven van deze woorden, zijn menslievendheid vergeten is. De recensent acht het nodig de woorden van Voltaire in zijn stuk op te nemen zodat de lezer ziet hoe onjuist Voltaire oordeelt over de joodse natie.

“Gy zult in hun (in de Jooden) niets anders vinden dan een onkundig en barbaarsch volk, dat sedert langen tyd de slordigste gierigheid vereenigt met de afschuwelykste bygeloovigheid, en den verschrikkelyksten haat tegen alle

⁵⁴ Guénée, 1770, p.56

volken, die hen dulden en verryken; egter (vervolgt hij) moet men dezelve niet verbranden.”⁵⁵

Dit zijn de woorden van Voltaire waarop gereageerd wordt in de *Oordeelkundige Aanmerkingen*. De recensent van de *Bibliothèque des Sciences & des Arts* beoordeelt deze opvatting als onkundig en ziet de *Oordeelkundige Aanmerkingen* van De Pinto, hoewel vooral op de Portugese joden gericht, als een goede verdediging van het joodse volk tegen deze woorden. De recensent eindigt zijn stuk er dan ook mee dat hij vol vertrouwen is dat Voltaire zijn woorden zal terugnemen en rechtzetten.

Na het aanhalen van de twee recensies van de *Oordeelkundige Aanmerkingen* vervolgt Joseph D’Acosta zijn brief aan Dr. Johnson met de conclusie dat de reacties op het boek overeenstemmen met het oordeel dat Dr. Johnson erover had geveld. D’Acosta concludeert tevens dat de recensies De Pinto veel eer aan doen, ondanks de onverdiende beschuldigingen van partijdigheid. Hij hoopt dat het werk veel goed zal doen bij overheden en zal zorgen voor een afname van de wantrouwende houding tegenover joden.

Na de brief van Joseph D’Acosta aan Dr. Johnson begint ‘deel 2’ van *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden* dat is voorzien van een titelblad met daarop de aankondiging “*Brieven van eenige Jooden der Hoogduitsche en Poolse synagoge te Amsterdam / Over verscheide plaatsen van de Verhandeling over de verdraagzaamheid*”.⁵⁶ Dit deel van het boek bevat dus enkel brieven van asjkenazische joden, tegenover ‘deel 1’ waarin enkel brieven van sefardische joden zijn samengebracht. De brieven in ‘deel 2’ zijn geschreven ter verdediging van de vijf boeken van Mozes, de *Pentateuch*, tegen verschillende verwijten die zijn gemaakt in de *Verhandeling over de verdraagzaamheid*.⁵⁷ De schrijver van dit boek is Voltaire.

⁵⁵ Guénée, 1770, p.57/58

In de brief wordt niet aangegeven uit welk werk van Voltaire dit citaat is afkomstig is. Delen van het citaat zijn terug te vinden in zijn *Traité sur la Tolérance* maar het citaat zoals het door de recensent in zijn brief is opgenomen is daar niet in te vinden. Mogelijk komt het citaat wel degelijk uit de *Traité sur la Tolérance* en heeft de recensent een andere editie gehad waar dit citaat als zodanig in voorkomt.

⁵⁶ Guénée, 1770, p.61

⁵⁷ Dit boek is in 1763 uitgegeven onder de titel *Traité sur la Tolérance*. De verwijten waarop de Hoogduitse briefschrijvers reageren staan beide in hoofdstuk twaalf, met de titel *Si l’intolérance fut de Droit Divin dans le Judaïsme, & si elle fut toujours mise en pratique?* De verwijten zijn opgetekend in een voetnoot en staan dus niet in de lopende tekst van dit hoofdstuk.

De eerste brief van ‘deel 2’ is bedoeld om de redenen voor het schrijven van deze brieven duidelijk te maken. De brief begint met een loftuiting op Voltaire en zijn werken waarbij een duidelijke verwijzing wordt gemaakt naar de brieven van sefardische joden, die in ‘deel 1’ bijeengebracht zijn: *“Myn Heer! / De Portugeesche en Spaansche Jooden zyn onder de eenige naakoomelingen van Abraham niet de eenigste verwonderaars van uwe Werken.”*⁵⁸ Uit deze woorden wordt een afstand duidelijk tussen de Portugese en de Hoogduitse joden: de laatste willen met deze woorden laten weten dat zij, hoewel ze minder ontwikkeld zouden zijn dan de Portugese joden, veel bewonderaars van Voltaire in hun midden hebben. De schrijver van deze brief, waarvan geen naam wordt genoemd, legt uit dat in hun synagoge regelmatig een grote groep bewonderaars van Voltaire bijeenkomt om zijn werken te lezen en bespreken. De schrijver laat in zijn brief de bewondering voor Voltaire duidelijk merken en geeft hem alle eer die de filosoof toekomt. Tegelijkertijd vertelt de schrijver in zijn brief de aanleiding voor het schrijven van deze brieven.

*“Wy leezen deeze onsterflyke Werken geduuriglyk, doch telkens met een nieuw vermaak. De onmeetelijke uitgestrektheid uwer Kundigheden, de onuitputtelijke bronnen van eene verbeeldinge, welke overvloeien van geestige invallen en vrolykheid, dat schitterende optooisel en die betoverende stijl, welke u buiten tegenspraak verheffen boven alle de Schrijvers uwer Eeuwe, zyn het alleen niet, welke ons bekooren. Wy zien met meer genoeg in dezelve nog dien afkeer van Vervolginge, en die groote beginsels van algemeene goedwilligheid, welke derzelver onderscheidend kenmerk uitmaaken. Wy hebben ons zelfs somtyds durven belooven, dat vermits deeze gevoelens ongetwyfeld even diep in uw hart als in uwe Schriften gedrukt zyn, gy u eindelyk zult verwaardigen, om dezelve tot ons uit te strekken, en dat wy van alle de Volken des Aardbodems niet het eenigste zouden weezen, met welke uwe Wysbegeerte nimmer medelyden kan hebben.”*⁵⁹

In het bovenstaande citaat is te lezen dat de Hoogduitse en Poolse joden onder de indruk zijn van de kennis van Voltaire en de stijl waarin hij deze kennis opschrijft. De grootste bewondering hebben zij echter voor de houding van Voltaire tegenover vervolgingen van volken en voor de goedwilligheid van de Franse filosoof. De briefschrijver geeft echter ook aan dat Voltaire het joodse volk buiten zijn filosofie plaatst. Hij legt uit dat de groep

⁵⁸ Guénée, 1770, p.61

⁵⁹ Guénée, 1770, p.62

bewonderaars van Voltaire uit de Hoogduitse synagoge vol verwachting begonnen aan het boek *Verhandeling over de verdraagzaamheid*. Aangemoedigd door de titel waren zij ervan overtuigd dat in het betreffende werk de joden goed behandeld zouden worden door Voltaire. Echter werden zij hierin teleurgesteld; de joden werden opnieuw slecht neergezet.

Waar de Hoogduitse joden vooral aanstoot aan nemen in de *Verhandeling over de verdraagzaamheid*, is een “aantekening”⁶⁰ waarin Voltaire verschillende tegenwerpingen bij elkaar heeft gezet betreffende de *Pentateuch*. In de brieven reageren de Hoogduitse joden op deze aantekening, en op enkele andere teksten van Voltaire waarin de joden negatief afgebeeld worden. De briefschrijver redeneert dat de joden net zozeer als Voltaire de waarheid verlangen te schrijven en lezen en daarom in hun brieven de waarheid hebben geschreven. Hier is een noot van ‘de auteur’ ingevoegd waarin hij uitlegt dat enkele van de brieven van de Hoogduitse joden al geschreven waren voordat bekend werd dat de *Verhandeling over de verdraagzaamheid* van Voltaires hand afkomstig is. Voltaire schreef regelmatig onder verschillende schuilnamen zodat men soms moeite had te bepalen welke werken wel en niet van zijn hand waren. Om deze reden zijn niet alle brieven specifiek gericht op verschillende teksten van Voltaire, zoals de Hoogduitse briefschrijver suggereert, maar zijn sommige brieven strikt gericht op de uitlatingen in de aantekening van de *Verhandeling over de verdraagzaamheid*.

De Hoogduitse briefschrijver vervolgt zijn brief met de verontschuldiging dat in de brieven der Hoogduitse en Poolse joden een minder verheven stijl te vinden is dan in de brieven van de Portugese en Spaanse joden. Hij belooft echter dat de brieven, bij gebrek aan de “*Fransche welspreekendheid*”, vol zitten met “*Duitsche opregtheid*” en sluit af met de woorden: “*Lees dan onze Schriften met zo veel toegeevendheid, als wy met opregtheid zyn, enz.*”⁶¹ Met deze laatste zin doet de briefschrijver een beroep op de toegeevendheid en de waarheidslievende aard van Voltaire.

Het is interessant dat de Hoogduitse briefschrijver hier een verschil in stijl, naar aanleiding van afkomst, aankaart tussen de Hoogduitse en de Portugese joden. Hij schrijft immers dat de Hoogduitse briefschrijvers een minder verheven stijl zullen gebruiken dan de Portugese joden hebben gedaan in hun brieven. Daarbij noemt hij dat zij schreven met de ‘Franse welspreekendheid’. Dit geeft aan dat het Frans in die tijd een prestigetaal was die gesproken diende te worden door hooggeplaatste personen. De Portugese joden beheersten

⁶⁰ Guénée, 1770, p.63

⁶¹ Guénée, 1770, p.65

deze taal en wisten hun aanmerkingen er stijlvol in uit te drukken. De Hoogduitse joden echter zijn de Franse taal niet machtig en zullen zich dus uitdrukken in een, voor die tijd, minder hoogstaande taal: het Duits. Zij berusten echter in dit verschil in verhevenheid van stijl in hun brieven doordat ze weten dat ze bouwen op ‘Duitse oprechtheid’ en dus geen verheven stijl nodig hebben. Dit is interessant aangezien De Pinto veel kritiek heeft gekregen op zijn verdediging der joden vanwege het onderscheid dat hij hierin maakt tussen Hoogduitse en Portugese joden. Hij stelt daarbij dat de Portugese joden beter ontwikkeld zouden zijn. De auteur van bovenstaande brief lijkt dit onderscheid echter zelf te bevestigen.

De tweede brief in ‘deel 2’ van de *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitse Jooden* bespreekt de opvattingen van Voltaire waarop in de brieven gereageerd wordt en de manier waarop de argumentatie opgebouwd zal worden. De auteur van de brief begint ermee dat veel schrijvers de zinnen van anderen verdraaien, aanpassen of opvattingen aan hen toeschrijven die zij nooit hebben gehad. Op deze manier proberen veel schrijvers hun eigen zaak beter te verdedigen, hun eigen argumentatie past hierdoor vaak beter en komt dus sterker naar voren. De Hoogduitse joden vinden deze praktijken verachtelijk en willen niet het minste vermoeden wekken dat zij hetzelfde doen in hun argumentatie tegen de aantekening in de *Verhandeling over de verdraagzaamheid*. Met die reden achten zij het nodig de volledige aantekening weer te geven alvorens hun argumentatie ertegen te starten. Zo weten zij namelijk zeker dat ze de opvattingen van Voltaire in hun ware en echte vorm onder de aandacht van de lezers brengen. Vervolgens begint het citaat met de aantekening die rechtstreeks is overgenomen uit de *Verhandeling over de verdraagzaamheid*.

In de aantekening staat geschreven dat Aben-Ezra⁶² als een van de eersten bewijs dacht te hebben gevonden dat de *Pentateuch*, de vijf boeken van Mozes, pas vele jaren na de tijd van Mozes, is geschreven. Vervolgens worden er enkele andere namen van filosofen genoemd waarvan Voltaire beweert dat zij hiervoor ook bewijzen hadden gevonden. Zo worden onder andere Tindale, Colins, Bolingbroke en Shaftsbury aangehaald. De namen van deze filosofen zijn in het woord van de vertaler al genoemd als personen waarachter Voltaire zich verschuilt om zelf niet de verantwoordelijkheid te hoeven nemen voor zijn harde woorden. Deze geleerden zouden, volgens Voltaire, hebben aangekaart dat in de tijd van

⁶² Abraham ben Meir ibn Ezra, ook wel Aben Ezra genoemd, was een Spaanse rabbijn die leefde van 1089 tot 1164. Hij is vooral bekend geworden om zijn Thora-verklaringen. Vlak voor zijn dood heeft Ezra een commentaar geschreven op de *Pentateuch*, vermoedelijk is het dit commentaar waarop Voltaire en de andere filosofen zich beroepen.

Mozes het schijfmateriaal nog erg primitief was en dat het onmogelijk zou zijn geweest voor Mozes om de boeken te schrijven tijdens de uittocht uit Egypte. Hij zou hier, volgens de geleerden, veel langer over gedaan moeten hebben en het is dan ook onwaarschijnlijk dat hij de boeken zelf geschreven heeft. Daarnaast zouden deze filosofen hebben opgemerkt dat een reizend volk, dat volgens hen niet eens in staat was de basisbehoeften als kleding en voedsel te vervullen, zoveel kundige tekstgraveerders in zijn midden had om de boeken te schrijven. Zij gaan er dan ook van uit dat de opdracht tot het schrijven van deze boeken in de woestijn is gegeven maar dat de uitvoering pas later heeft plaatsgevonden.

Daarnaast kunnen de geleerden die Voltaire aanhaalt niet begrijpen hoe een arm volk dat door de woestijn trekt een gouden kalf heeft kunnen vervaardigen. Al helemaal begrijpen zij niet hoe men dit in 1 dag heeft kunnen vervaardigen, volgens hen hebben de meest geoefende kunstenaars zeker drie maanden nodig om een gouden beeld te maken. Daarnaast begrijpen zij niet hoe hetzelfde beeld vervolgens door Mozes tot stof gebracht kon worden, volgens hen kan zelfs de beste alchemist of scheikundige dit niet. De filosofen concluderen uit hun eigen redenering dat beide werken, zowel het maken als het vernietigen van het beeld, wonderwerken zijn geweest.

Bovendien stellen de filosofen vast dat hun menslievendheid hen ervan weerhoudt te geloven dat 23.000 mensen gestraft werden voor het maken van het gulden kalf terwijl de meest schuldige eraan, Aäron, beloond werd. Hetzelfde bezwaar, hun menslievendheid, maken zij bij het verhaal dat 24.000 mensen zijn omgebracht om de misdaad van één te verzoenen, die bij een Midianitische vrouw had geslapen.⁶³ Zij beargumenteren dat in de joodse geschiedenis vele koningen met vrouwen van een ander volk zijn getrouwd en zodoende niet kunnen begrijpen dat de verbintenis met een Midianitische vrouw een zo grote misdaad was. Bij deze argumentatie worden verschillende voorbeelden genoemd van dergelijke verbintenissen met vrouwen van andere volkeren.

Voltaire vervolgt de aantekening met Aben-Ezra en verscheidene teksten waarop hij zich heeft gebaseerd bij het verzamelen van bewijs voor zijn stelling dat de *Pentateuch* niet door Mozes geschreven kan zijn. Daarna wordt Newton⁶⁴ aangehaald, die volgens Voltaire alleen met eerbied genoemd mag worden. Newton zou hebben geschreven dat de boeken van

⁶³ Dat een Israëlitische man sliep met een Midianitische vrouw wekte de toorn van God waardoor een plaag over het Israëlitische volk kwam. Pas na de dood van de man en vrouw werd deze plaag opgeheven, er waren toen al 24.000 mensen gestorven. Dit verhaal staat in *Numeri* 25.

⁶⁴ Newton heeft dit geschreven in een van de weinige Bijbelstudies van zijn hand die zijn uitgegeven: het boek *Observations upon the prophecies of Daniel, and the Apocalypse of St. John*. Dit boek werd in 1733 uitgegeven.

Mozes, Josua en Regteren pas door latere schrijvers zijn opgesteld. Ook enkele Godgeleerden zijn, volgens Voltaire, deze mening toegedaan.

De aantekening vervolgt ermee dat zowel Voltaire als de filosofen die hij aanhaalt, menen dat het niet van belang is welke ideeën je aanhangt tijdens het leven en of je de joodse geschiedenis, inclusief de exacte schrijfdatum van de *Pentateuch*, volledig kent. Zij stellen dat het van belang is welke daden iemand tijdens zijn leven verricht en dat de standpunten die men verdedigt er niet toe doen. Hier lijkt het er op dat Voltaire zijn revolutionaire standpunten in zekere zin probeert recht te zetten. Hij geeft aan dat standpunten er niet toe doen maar daden wel, hiermee lijkt hij al te zware kritiek op zijn werken te willen voorkomen.

Vervolgens wordt in de aantekening een stuk joodse geschiedenis besproken en wordt beredeneerd welke gebeurtenissen hieruit, volgens Voltaire, op waarheid kunnen zijn gebaseerd en welke gebeurtenissen er niet. Hier komt onder andere naar voren dat joden zich zouden hebben vermengd met geiten, er worden allerlei argumenten aangedragen om de waarheid van dit verhaal te bewijzen. Zo schrijft Voltaire onder andere: “*De Historie berigt het ons; de Natuurkunde heeft ons, tot nog toe, in dit wangedrochtelyk Artikel niet verligt.*”⁶⁵ Hiermee geeft Voltaire aan dat de verhalen er op wijzen dat het waar zou zijn. De ‘natuurkunde’, een wetenschap die in de huidige tijd eerder natuurwetenschap zou worden genoemd, heeft nog geen argumenten kunnen geven waardoor het verhaal onmogelijk zou blijken te zijn. Zo beredeneert Voltaire het waarheidsgehalte van dit verhaal.

De gedachte die Voltaire hier naar voren brengt, dat joden zouden afstammen van een volk dat zich met geiten heeft vermengd, maakt het advies dat hij in zijn brief aan De Pinto geschreven heeft uiterst curieus. Hierin schreef hij namelijk dat De Pinto jood moet blijven, simpelweg omdat hij jood is. Hiermee leek Voltaire aan te geven dat ‘jood-zijn’ niet zozeer een identiteit is maar enkel een religieuze kwestie. In het bovenstaande stuk tekst beweert Voltaire echter dat het joodse volk zich onderscheidt van andere volken door hun afstamming van mensen en geiten. In dat geval zou het ‘jood-zijn’ wel degelijk een identiteitskwestie zijn en niet alleen afhangen van de religie die men aanhangt. De impliciete aanname dat men kan stoppen met ‘jood-zijn’, die Voltaire liet doorschemeren in zijn advies aan De Pinto, wordt hiermee onmogelijk aangezien men niet alleen een bepaalde religie aan zou hangen maar ook een heel specifieke afkomst zou hebben. Van deze afkomst kan men zich niet ontdoen. Voltaires advies aan De Pinto wordt hiermee dus door zijn eigen woorden tegengesproken.

⁶⁵ Guénée, 1770, p.79

Na de passage over de joodse geschiedenis eindigt het citaat uit de aantekening en wordt de brief vervolgd. De auteur van de brief schrijft dat hij enkel Voltaires eigen woorden heeft getoond, want wie de waarheid zoekt, heeft geen opsmuk nodig, zo redeneert hij. De briefschrijver laat weten dat de reacties op de aantekening ordelijk zullen worden aangeboden, waarbij in de eerste plaats de argumenten van de geleerden over de mogelijkheid dat Mozes zelf de *Pentateuch* heeft geschreven, behandeld zullen worden. Hierbij is een voetnoot geplaatst door ‘de auteur’.

*“De Heer de Voltaire zegt in den Text van zyne Verhandeling over de verdraagzaamheid: Het is van geene de minste nuttigheid, de zodanigen te wederleggen, die van gevoelen zyn, dat Moses den Pentateuchus niet heeft geschreeven. Doch indien het van geene nuttigheid is, de zodanigen te wederleggen, welk nut kan ‘er dan in steeken, zyne Aantekening met hunne tegenwerpingen op te vullen? Zwaarigheden aan te toonen, en de antwoorden te verbergen, is dat ter goeder trouwe handelen?”*⁶⁶

‘De auteur’ geeft in dit citaat aan dat Voltaires daden in tegenspraak zijn met zijn woorden. Hij beweert dat het geen nut heeft om te discussiëren over de mogelijkheid of onmogelijkheid van het schrijven van de *Pentateuch* door Mozes zelf. Vervolgens voegt hij aan hetzelfde boek waarin hij dit schrijft, een lange aantekening toe waarin verschillende geleerden naar voren worden gebracht met argumenten over dit onderwerp. Hij geeft dus zelf argumenten om te bewijzen dat het niet mogelijk is en geeft vervolgens aan dat het geen zin heeft erover te discussiëren. Het is echter logisch dat zijn aantekening reacties oproept van mensen die willen bewijzen dat het wel mogelijk is geweest voor Mozes om de *Pentateuch* te schrijven. Het lijkt er dus op dat Voltaire zijn eigen bewijzen wilde inbrengen maar liever geen tegenargumenten wil horen.

De brief vervolgt met een opsomming van de inhoud van de brieven van de Hoogduitse joden. Na de argumenten over het wel of niet schrijven van de *Pentateuch* door Mozes, zullen de Hoogduitse briefschrijvers reageren op enkele andere werken van Voltaire waarin hij zichzelf en de door hem aangehaalde filosofen tegen lijkt te spreken wat betreft de stoffen die men gebruikte om te schrijven ten tijde van Mozes. Vervolgens zullen de door Voltaire aangehaalde verhalen besproken worden, zoals de aanbidding van het Gulden Kalf en de bestraffing van 24.000 mensen hiervoor. Daarna zal er besproken worden wat er te denken is over de getuigenissen van de geleerden waarop Voltaire zich baseert.

⁶⁶ Guénée, 1770, p.76

De brief eindigt met de hoop dat Voltaire zijn onjuiste opvattingen in de nieuwe uitgave van zijn werken zal verbeteren.

*“Zie daar, myn Heer, het ontwerp, hetgeen wy ons zelven hebben voorgesteld, en hetwelk wy zullen tragten ten uitvoer te brengen. Wik en weeg onze bewyzen; en byaldien ze u voldoende voorkoomen, zo als wy hoopen, verbeter dan in de nieuwe Uitgave uwer Werken alle die onnaauwkeurigheden, welke met betrekking tot deeze verschillende onderwerpen in de voorgaande Uitgaven zyn ingesloopen.”*⁶⁷

De volgende zeven brieven van ‘deel 2’ bestaan enkel uit een argumentatie om Voltaire en de filosofen die hij aanhaalt te tonen dat zij ongelijk hebben. Elk van deze brieven behandelt een aspect van de in de aantekening verzamelde opvattingen, zoals *“Of het voor Moses onmogelijk was den Pentateuchus te schrijven”*, *“Over de 24.000 Israëlitien, welke, by gelegenheid van de Moabitische Vrouwen, en van de dienst van Belphegor, wierden vermoord”* en *“Waarin geantwoord wordt op de zwaarigheden, ingebracht tegen de Historie der Aanbiddinge van het Gulden Kalf”*.⁶⁸ Elke brief is opgedeeld in verschillende paragrafen waarin deelonderwerpen van de argumentatie van Voltaire behandeld worden. Zo wordt in de derde brief van ‘deel 2’ besproken of het voor Mozes onmogelijk was om de *Pentateuch* te schrijven. Deze brief is opgedeeld in de volgende paragrafen: *“Of de aart der Stoffen, op welke men, ten tyde van Moses, gewoon was te schryven, hem konde beletten, den Pentateuchus te schryven”*, *“Of de Karakters, welke ten tyde van Moses in gebruik waren, hem beletten konden, om den Pentateuchus te schryven”* en *“Of de toestand, in welchen zich de Israëlitien in de Woestyn bevonden, Moses konde beletten, den Pentateuchus te schryven”*.⁶⁹

De derde brief in ‘deel 2’ van *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden* draagt de titel *“Of het voor Moses onmogelyk was den Pentateuchus te schrijven”*. Hier is een voetnoot geplaatst door ‘de auteur’ waarin hij schrijft dat het niet de bedoeling van de brieveschrijvers is om te bewijzen dat de *Pentateuch* wel degelijk door Mozes is geschreven. Volgens hem is dit al op overtuigende wijze gedaan door anderen.

“Men onderneemt hier geenszins om te bewyzen, dat Moses de Schryver is van den Pentateuchus; verscheidene Schryvers hebben zulks op de overtuigendste

⁶⁷ Guénée, 1770, p.78

⁶⁸ Guénée, 1770, p.79

⁶⁹ Guénée, 1770, p.81, 87, 93

wyze gedaan. Zie onder andere Abbadie en Dupin. Men bepaalt zich hier om te antwoorden op de tegenwerpingen, door den Heer de Voltaire in deeze Aantekening voorgesteld.”⁷⁰

Wat de briefschrijvers volgens ‘de auteur’ pogen te ondernemen, is reageren op Voltaires opvattingen en hem laten zien dat deze onjuist en ongegrond zijn.

De briefschrijver van de derde brief brengt de stelling naar voren dat de ideeën die in de aantekening bijeen zijn gebracht niet nieuw zijn. De Hoogduitse briefschrijver laat zelfs weten dat het schrijven van de *Pentateuch* door Mozes al door zowel christenen als joden is betwijfeld. De filosofen die door Voltaire worden aangehaald, gaan echter verder dan de bewering dat de *Pentateuch* wellicht niet door Mozes geschreven is. Zij beweren dat het voor Mozes onmogelijk was om de boeken te schrijven. Voor deze stelling dragen zij drie grote argumenten aan: de stoffen waarop men ten tijde van Mozes graveerde, de karakters waarmee men ten tijde van Mozes schreef en de armoede waarin het joodse volk verkeerde tijdens de tocht door de woestijn, de tijd waarin de boeken door Mozes geschreven zouden zijn. Vervolgens begint de daadwerkelijke verdediging van de joden tegenover de opvattingen van Voltaire en de filosofen.

Na zeven brieven met argumentatie is ‘deel 2’ afgelopen en begint ‘deel 3’, dat bestaat uit brieven van zowel Portugese als Hoogduitse joden. In dit deel van de *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden* zijn nog verdere aanmerkingen en argumentaties verzameld op de antireligieuze, en anti-joodse, woorden van Voltaire. Het deel begint met twee brieven waarin net als in ‘deel 2’ een uitgebreide en specifiek gerichte argumentatie wordt gegeven tegen enkele opvattingen die Voltaire in verschillende van zijn werken naar voren heeft laten komen. De derde en vierde brief van dit deel vormen een korte conversatie. Brief drie is geschreven door David Wincker die vermeldt dat een zekere Aaron, die enkele stukken zou schrijven over Voltaires *Verhandeling over de verdraagzaamheid*, vanwege ziekte zijn stukken naar hem heeft gestuurd. Hij heeft er uittreksels van gemaakt die hij doorstuurt aan de ontvanger van de brief, Joseph Ben-Jonathan, zodat deze ze kan doorlezen, vertalen en aanpassen waar dat nodig is. De vierde brief in ‘deel 3’ is het antwoord van Joseph Ben-Jonathan waarin hij aangeeft dat de stukken helemaal goed waren en dat hij ze vertaald terugstuurt.

⁷⁰ Guénée, 1770, p.79

Na deze korte correspondentie volgen verschillende van de uittreksels waarin uitleg wordt gegeven bij enkele opvattingen van Voltaire over de joden. Er zijn in totaal zeven uittreksels. Elk uittreksel is opgebouwd door eerst een stuk tekst te citeren dat Voltaire heeft geschreven en hier vervolgens uitleg bij te geven om aan te tonen wat waar is en wat niet en hoe de waarheid dan wel in elkaar steekt. Het laatste uittreksel, tevens het laatste onderdeel in ‘deel 3’, is als volgt ondertekend: “*Uwe zeer Nederige en zeer gehoorzaame Dienaars, Joseph Ben-Jonathan, Aaron Mathathai, David Wincker./Amsterdam, 7. Augustus, 1767*”⁷¹

Na ‘deel 3’ volgt een inhoudsopgave van de *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden*. Tot slot is er een ‘aanhangsel’ toegevoegd aan het boek. Dit aanhangsel heeft niet alleen een eigen titelblad maar bevat ook het vertaalde voorwoord van de Franse uitgevers dat is geschreven naar aanleiding van het uitgeven van de derde druk van de *Lettres de quelques Juifs Portugais et Allemands à M. de Voltaire*.

⁷¹ Guénée, 1770, p.409

Hoofdstuk 3: Argumentatie en verdediging

‘Deel 2’ van de *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitse Jooden* bestaat uit brieven die geschreven zijn door leden van de Hoogduitse synagoge in Amsterdam. Deze brieven zijn voornamelijk geschreven om de onjuistheden in Voltaire's werk aan te tonen en er de juiste informatie voor in de plaats te geven. Deze brieven zijn er dus vooral op gericht argumenten aan te dragen om Voltaire en de filosofen wier ideeën hij aanhaalt te overtuigen van hun ongelijk en Voltaire ertoe aan te zetten de onjuistheden in de nieuwe uitgave van zijn werken te verbeteren.

De opbouw van ‘deel 2’ is ingewikkelder dan die van ‘deel 1’ waarin simpelweg vijf brieven achter elkaar waren geplaatst. ‘Deel 2’, waarin de brieven van Hoogduitse joden verzameld zijn, begint met de brief waarin duidelijk wordt gemaakt dat de Hoogduitse joden niet minder dan de Portugese joden bewonderaars zijn van Voltaire, maar dat ook zij zich gekwetst voelden door enkele van zijn aanmatigende teksten over joden. De tweede brief van de Hoogduitse joden bevat de aantekening die in de *Verhandeling over de verdraagzaamheid* is gevoegd en waarin door Voltaire verschillende argumenten bijeen zijn gebracht om te bewijzen dat de *Pentateuch* niet ten tijde van Mozes is geschreven maar pas vele jaren later. De volgende zeven brieven in ‘deel 2’ behandelen verschillende argumenten om Voltaire en de door hem aangehaalde filosofen te tonen dat zij ongelijk hebben wat betreft hun opvattingen over het joodse volk.

‘Deel 3’ van de *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitse Jooden* bevat brieven van zowel Portugese als Hoogduitse joden. Deze brieven hebben een andere structuur dan de brieven van ‘deel 2’. Deze brieven, waarvan de meeste uittreksels zijn van langere verhandelingen, behandelen op dezelfde wijze als de brieven in ‘deel 2’ de verschillende opvattingen van Voltaire en de filosofen. Ook hier worden de verschillende opvattingen apart besproken, waarbij elke opvatting geanalyseerd en met argumenten weerlegd wordt. Het verschil tussen de brieven in ‘deel 2’ en ‘deel 3’ bestaat erin dat de laatste opgebouwd zijn door een citaat van de onjuiste redenering te geven en daar vervolgens in eigen tekst op te reageren. Deze uittreksels behandelen dus één voor één korte stukken tekst over specifieke onderwerpen of vooronderstellingen waar de brieven in ‘deel 2’ specifieke opvattingen, vooroordelen of beschuldigingen in het algemeen behandelen.

De structuur van de brieven met argumenten in ‘deel 2’ is duidelijk: elke brief behandelt een eigen onderwerp en voorziet dit van argumenten. Daarnaast is elke brief

ingedeeld in paragrafen waarin de argumenten van de filosofen één voor één besproken worden. De argumenten en vooronderstellingen die in de aantekening genoemd worden, worden in elke paragraaf kort samengevat zodat duidelijk is waarop gereageerd wordt. Vervolgens worden er tegenargumenten gegeven en wordt uitgelegd waarom de opvattingen van de geleerden onjuist of ongegrond zijn. Tot slot geeft de briefschrijver eigen argumenten naar aanleiding van de kwestie om zo de geleerden ervan te overtuigen dat het niet onmogelijk is dat Mozes zelf de *Pentateuch* heeft geschreven.

De argumentatie die in de brieven van de Hoogduitse joden, en in de uittreksels wordt gegeven, is er vooral op gericht aan te tonen dat de aannames en argumenten van Voltaire en de andere filosofen ongegrond en onjuist zijn. De Hoogduitse joden proberen niet met argumenten te bewijzen dat Mozes de *Pentateuch* heeft geschreven, maar willen enkel aantonen dat de opvattingen die in de aantekening naar voren worden gebracht, onjuist zijn en dus geen goed beeld geven van het joodse volk. Zij tonen de onjuistheid van de redeneringen van de filosofen en Voltaire zonder dat zij hen proberen te overtuigen van hun eigen opvattingen. Het doel van de Hoogduitse briefschrijvers is dus niet om hun eigen zaak actief te verdedigen, maar om het joodse volk passief te verdedigen. Zo tonen de briefschrijvers van verschillende brieven aan dat de filosofen geen argumenten aandragen voor hun stellingen omtrent dit onderwerp en dat hun aannames dus ongegrond zijn.

Een eerste vorm van argumenteren die de briefschrijver van de derde brief in ‘deel 3’ gebruikt, is het aantonen van incongruentie in de redenering van de filosofen en Voltaire. Zo worden er stukken uit verschillende werken van Voltaire aangehaald, voornamelijk uit de *Dictionnaire Philosophique* en de *La philosophie de l’histoire*⁷², waar hij informatie verschaft die hij in de aantekening zelf lijkt tegen te spreken. Zo heeft hij bijvoorbeeld geschreven dat de joden een zeer oud en dus ontwikkeld en intelligent volk zijn⁷³ en heeft hij geschreven dat de domste mensen nog in staat zouden zijn simpele oplossingen te verzinnen om met weinig materiaal te kunnen schrijven.⁷⁴ Als Voltaire dus in zijn aantekening aangeeft dat Mozes in de woestijn niet kon schrijven omdat hij geen materiaal daarvoor had, is dit in tegenspraak met wat hij eerder heeft beweerd. Door deze beide schrijfsels van Voltaire achter elkaar te zetten, wil de briefschrijver tonen dat Voltaire zijn eigen woorden tegensprekt. De briefschrijver stelt dan ook regelmatig vragen aan zichzelf en Voltaire als: hoe kan het dat Voltaire het

⁷² *La philosophie de l’histoire* is uitgegeven in 1765. Er wordt gereageerd op verschillende artikelen uit dit boek.

⁷³ Dit staat in *La philosophie de l’histoire* in het artikel *Des Caldéens*.

⁷⁴ Dit staat in *La philosophie de l’histoire* in het artikel *De la langue des Egyptiens, et de leurs symboles*.

joodse volk zo intelligent noemt en vervolgens zegt niet te kunnen geloven dat zij voldoende materiaal konden verzamelen om in 40 jaar tijd verscheidene boeken te schrijven? Door dit type vragen te stellen, toont de briefschrijver de hiaten in de redenering van Voltaire en de filosofen en dus de onjuistheid van hun opvattingen, die op verkeerde aannames zijn gebaseerd.

Een tweede manier van argumenteren die veelvuldig voorkomt in de brieven van de Hoogduitse joden, is erop wijzen dat de filosofen geen argumenten hebben om hun standpunt te ondersteunen. De briefschrijvers concluderen hieruit dat de opvattingen van de filosofen daarom per definitie onjuist moeten worden bevonden.

Een laatste manier van argumenteren door de Hoogduitse joden gebeurt door allerlei onjuiste aannames van hun tegenstanders voor de gelegenheid te accepteren en vervolgens te bewijzen dat die de beweringen van de filosofen toch niet ondersteunen. Zij bewijzen bijvoorbeeld dat het mogelijk is dat Mozes de *Pentateuch* zelf geschreven heeft, zelfs als in die tijd het letterschrift nog niet bekend was – een veronderstelling die zij verwerpen, maar nu als uitgangspunt van hun redenering nemen. Hij zou in beeldschrift hebben kunnen schrijven, wat een veel groter en kostbaarder project is maar nog steeds mogelijk, zo argumenteert de briefschrijver. Vervolgens bevestigt hij dat het letterschrift in de tijd van Mozes wel degelijk bekend was en dat het dus heel goed mogelijk moet zijn geweest voor Mozes om de *Pentateuch* te schrijven. Er is immers net bewezen dat dit zelfs mogelijk was geweest zónder het letterschrift. Deze manier van redeneren is een vorm van het ‘bewijs uit het ongerijmde’. Hierbij wordt een stelling voor onwaar aangenomen om te bewijzen dat die tot tegenstellingen leidt. De stelling moet, volgens deze manier van argumenteren, dientengevolge waar zijn.⁷⁵ De redenering die hier door de Hoogduitse briefschrijvers wordt gebruikt, is precies andersom maar komt op hetzelfde principe neer als het principe dat ten grondslag ligt aan het bewijs uit het ongerijmde. De briefschrijvers nemen voor de gelegenheid de stellingen van Voltaire, zoals bijvoorbeeld ‘Mozes kende geen letterschrift’, aan als waar. Vervolgens wordt beargumenteerd dat zelfs na het aannemen van de stelling als waar, de oppositie geen gelijk heeft. In het voorbeeld wordt dus beargumenteerd dat het schrijven van de *Pentateuch* door Mozes zelf goed mogelijk is, zelfs zonder kennis van het letterschrift. Hierna keert men terug naar de stelling en bevestigt dat deze onwaar is, dus Mozes kende wel degelijk letterschrift, en concludeert hieruit dat er genoeg bewijs is geleverd voor het ongelijk van de oppositie. Voltaire heeft ongelijk gehad want zelfs zonder letterschrift, zo is net bewezen, zou Mozes de

⁷⁵ Weston, 2000, p.48-50

Pentateuch hebben kunnen schrijven, wat dus helemaal mogelijk moet zijn geweest met de kennis van het letterschrift die hij bezat.

De hierboven genoemde manieren van argumenteren komen in alle volgende brieven van de Hoogduitse joden voor, ongeacht welk onderwerp erin besproken wordt. Opvallend aan de argumentatie van de Hoogduitse joden is dat er veel vragen worden gesteld waarmee de onwaarschijnlijkheid van de opvattingen van de filosofen wordt aangetoond. In de zevende brief bijvoorbeeld geeft de briefschrijver veel argumenten om te bewijzen dat de joden veel rijkdommen bezaten tijdens hun tocht door de woestijn. De filosofen, onder leiding van Voltaire, beweerden dat zij in barre armoede verkeerden en geen goud hadden om rituele objecten of een Gouden Kalf te vervaardigen die volgens het boek Exodus gedurende de tocht door de woestijn gemaakt zijn. De briefschrijver bewijst het tegendeel door voorbeelden te geven van andere volkeren die uit minder welvarende landen zijn verjaagd en met minder tijd om zich te voorbereiden dan de joden en die toch veel goud mee hadden genomen. De briefschrijver stelt tot slot de volgende vragen: waar ter wereld is een volk te vinden dat, vertrekkend uit een welvend land, niet genoeg goud bij elkaar kan krijgen om de vervaardiging van rituele objecten te bekostigen tijdens hun uittocht? Als alle volken dit zouden kunnen, waarom gelooft Voltaire dan niet dat het voor de joden ook mogelijk was?⁷⁶

Door op deze manier vragen te stellen proberen de verschillende briefschrijvers aan te tonen hoe ongegrond de redeneringen van de filosofen en van Voltaire zijn. Het stellen van deze vragen naar aanleiding van een vergelijking met andere situaties, is te benoemen als een onderdeel van een bewijs uit het ongerijmde. Er wordt bewezen dat wat de joden deden, zoals het schrijven van de *Pentateuch* of het maken van het Gulden Kalf, zelfs mogelijk is in slechtere omstandigheden dan die waarin het joodse volk Egypte verliet. Hieruit wordt geconcludeerd dat onder de betere omstandigheden waarin de joden verkeerden, het zeker mogelijk zal zijn geweest.

De briefschrijvers trachten in hun brieven aan te tonen dat Voltaires opvattingen gebaseerd zijn op foutieve vooronderstellingen en onjuiste redeneringen en gevolgtrekkingen. Bij het aantonen van deze onjuistheden, gebruiken zij zelf echter ook hier en daar een kromme, nietszeggende of foutieve redenering. Zo worden er bewijzen aangevoerd van hetzelfde type als de geleerden hanteren, namelijk het aanhalen van verschillende teksten die hun opvatting ondersteunen, een argumentatie dus op grond van het gezag dat die teksten zouden hebben. Over de waarde van de verschillende aangehaalde bronnen, zowel door de

⁷⁶ Guénée, 1770, p.169-170

filosofen en Voltaire als door de Hoogduitse briefschrijvers, wordt echter niets vermeld. In plaats van met harde bewijzen te komen, worden er eerder vragen gesteld om de geloofwaardigheid van de opvattingen van Voltaire en de filosofen te toetsen en de lezers te laten inzien dat hun opvattingen weinig geloofwaardig zijn.

Daarnaast worden er soms geen bewijzen aangevoerd voor stellingen die de Hoogduitse schrijvers poneren, er worden dan gedachte-experimenten uitgevoerd waaruit een ‘logische’ gevolgtrekking ontstaat, zonder dat er bewijzen voor de uitkomst van deze redeneringen worden aangevoerd. Deze manier van argumenteren behelst hypothetische redeneringen die op een logische wijze achter elkaar worden gezet. Zo stellen de filosofen dat het vreemd is dat het joodse volk het Gulden Kalf aanbad terwijl ze juist allerlei wonderen hadden aanschouwd en dus geen beeld nodig zouden moeten hebben om te aanbidden. De briefschrijver reageert hierop door aan te geven dat het joodse volk verlaten was in de woestijn omdat de leider, Mozes, al zo lange tijd op de berg was. Men wist niet of hij terug zou komen en waande zich verloren en zonder leider midden in de woestijn. Om deze reden lieten zij zich verleiden een beeld te maken dat zij konden aanbidden, te meer daar zij dit kenden uit Egypte waar dit gewoon was.⁷⁷ Bij deze redenering door de briefschrijver worden geen bewijzen aangehaald die de argumenten ondersteunen, het is een gedachte-experiment waarbij een situatie door middel van voorstellingen wordt uitgelegd of verklaard zonder dat er daadwerkelijke bewijzen aan te pas komen.

Van de uittreksels in ‘deel 3’ van de *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitse Joden* wordt niet vermeld of ze door Portugese of door Hoogduitse joden zijn geschreven. Aan de stijl van de argumentatie te zien, in paragrafen ingedeelde onderwerpen waarbij wordt aangetoond dat bepaalde vooroordelen of opvattingen onwaar zijn, zullen de brieven hoogstwaarschijnlijk geschreven zijn door Hoogduitse joden.

Tot slot is het interessant te vermelden dat de briefschrijvers zelf niet de enigen zijn die beargumenteren dat Voltaire en de filosofen onjuiste redeneringen hebben gevolgd en onjuiste vooroordelen verspreiden over de joden. Veel van de voetnoten die in ‘deel 2’ en in ‘deel 3’ zijn ingevoegd, bevatten aanvullende argumenten en informatie waardoor de redeneringen van de briefschrijvers duidelijker worden en sterker naar voren komen. In deze voetnoten wordt dus niet enkel uitleg bij bepaalde verwijzingen of extra informatie gegeven, maar actief bijgedragen aan de argumentatie en de verdediging van de joden.

⁷⁷ Guénée, 1770, p.135-139

De verdediging van het Jodendom door de Hoogduitse joden vormt een groot deel van het boek *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitse Jooden*. Er is echter ook een verdediging door de Portugese joden in het boek ingevoegd. Deze verdediging is een stuk uit het boek *Oordeelkundige Aanmerkingen* dat Isaac de Pinto had geschreven vanwege groeiende anti-joodse gevoelens in Frankrijk. Een gedeelte van deze verdediging is in het boek *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitse Jooden* opgenomen als verdediging van de Portugese joden tegenover anti-joodse opvattingen van Voltaire.

De Portugese verdediging van de joden is niet, zoals de verdediging door Hoogduitse joden, over verschillende brieven verspreid en per onderwerp in brieven en paragrafen gerangschikt. Ook worden in dit stuk geen argumenten gegeven tegen specifieke beschuldigingen of verwijten, maar worden de joden verdedigd tegen algemene beschuldigingen en verwijten. Wel wordt een specifiek hoofdstuk uit de werken van Voltaire aangehaald waartegen argumenten worden ingebracht. Dit hoofdstuk waarop gereageerd wordt, is het 'eerste hoofdstuk uit het zevende deel' van Voltaire verzamelde werken.

De verdediging door de Portugese joden richt zich er niet alleen op de verwijten van Voltaire te weerleggen en onjuistheid ervan aan te tonen maar is vooral bedoeld om het tegendeel te bewijzen en zelfs te bewijzen dat de joden beter zijn dan andere volken. De verdediging van De Pinto is dus een actieve verdediging van het joodse volk. Niet alleen richt de schrijver zich op de onjuistheden in de redenering van Voltaire, hij tracht zijn eigen standpunten aan Voltaire over te brengen om hem te overtuigen van de deugdzaamheid van de joden.

Isaac de Pinto richt zich in eerste instantie voornamelijk op een verdediging van de Portugese joden. De Pinto schrijft dat de Portugese joden geen enkel verwijt te maken is, aangezien zij zich altijd goed gedragen en enkel welvaart en rijkdom brengen in de landen waar zij zich vestigen. Hij schrijft vervolgens dat veel van de door Voltaire gemaakte verwijten toch wel degelijk op joden van toepassing zijn, maar het betreft dan joden van Hoogduitse en Poolse afkomst. De Pinto geeft een verklaring voor hun achtergebleven ontwikkeling: zij hebben jarenlang in slechte omstandigheden geleefd en hebben dus niet de kans gehad zich te ontwikkelen zoals de Portugese joden wel konden.

In de *Oordeelkundige Aanmerkingen* reageert Isaac de Pinto op enkele opmerkingen over joden die Voltaire in zijn *Dictionnaire Philosophique* en in zijn *Philosophie de*

*l'histoire*⁷⁸ heeft geplaatst. De Pinto spreekt de opvattingen dat joden onkundig, bijgelovig en slecht van zeden zouden zijn, tegen en probeert te bewijzen dat deze verwijten niet op de joden van toepassing zijn. Dit doet hij niet door specifieke argumenten te geven waaruit het tegendeel blijkt, maar door als het ware hardop hun grootsheid te beredeneren. Hij vermeldt bijvoorbeeld dat zij altijd goed gedrag hebben vertoond, alleen maar rijkdom en welvaart hebben gebracht in de landen waar zij zich vestigden en dat zij nooit mensen hebben opgelicht of bedrogen. Ook schrijft De Pinto over de afkomst van de Hoogduitse en Poolse joden, de omstandigheden waarin zij leven en de manier waarop dit hun gedrag beïnvloedt. Het zijn niet echt argumenten die De Pinto hier gebruikt, maar eerder verklaringen voor het verwijtbare gedrag van sommige joden. Door die verklaring laat hij zien dat Voltaire onjuist handelde door hen verwijten te maken.

De Pinto's redeneringen lijken op de manieren van argumenteren die door de Hoogduitse joden gebruikt worden om aan te tonen dat de redeneringen van Voltaire en de filosofen onjuist zijn. Zo worden vaak voorbeelden aangehaald van andere volken dan het joodse volk om te laten zien hoe zij zich in bepaalde situaties hebben gehouden. Vervolgens wordt verteld dat de joden in dergelijke, of ergere, situaties zich beter hebben gedragen en dat het hierom onjuist is om te beweren dat het joodse volk minder is dan andere volken.

Een andere manier van argumenteren die door De Pinto gebruikt wordt in zijn *Oordeelkundige Aanmerkingen* is het refereren aan verschillende teksten om zijn argumenten te ondersteunen en kracht bij te zetten. De teksten die De Pinto aanhaalt, zijn er vooral op gericht te bewijzen dat de joden wel degelijk veel kennis bezitten van wetenschap en kunst. Hiermee probeert De Pinto zijn eigen opvatting, dat de joden niet alleen de verwijten van Voltaire niet verdienen maar ook nog eens veel beter zijn dan men doet voorkomen, kracht bij te zetten. Kennis van wetenschap en kunst toont wijsheid en kennis van de wereld. Hiermee laat De Pinto dus zien dat de joden wel degelijk zeer intelligent en ontwikkeld zijn.

Tot slot is er binnen de redenering van De Pinto veel aandacht voor de verschillen tussen christenen en joden. Zo beredeneert hij bijvoorbeeld dat het niet juist is dat joden worden gehaat vanwege hun afwijkende godsdienst. Opvallend is dat bij het stuk uit de *Oordeelkundige Aanmerkingen* veel voetnoten zijn geplaatst door 'de Christen' die een bijdrage moest leveren aan de *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden* om het te mogen uitgeven. 'De Christen' plaatst veel vraagtekens bij de argumenten die De Pinto

⁷⁸ De Pinto reageert op meerdere artikelen uit beide boeken, waaronder het artikel *Des juifs en Egypte* uit *La Philosophie de l'histoire*.

geeft en geeft hier en daar argumenten om zijn eigen opvattingen te ondersteunen. Zo schrijft De Pinto bijvoorbeeld dat, zelfs als men de joodse godsdienst afkeurt, men respect en bewondering zou moeten hebben voor de standvastigheid van de joden. Zij blijven hun eigen godsdienst belijden, ook als dit betekent dat ze vaak vervolgd en verjaagd worden. Hier wordt door ‘de Christen’ in een voetnoot als volgt op gereageerd: *“Men kan zich over deeze standvastigheid verwonderen, doch tevens het voorwerp van dezelve veroordeelen.”*⁷⁹ Hiermee geeft ‘de Christen’ aan dat hij het niet eens is met het argument van De Pinto dat men de joden moet accepteren vanwege hun standvastigheid. ‘De Christen’ is van mening dat men de standvastigheid kan bewonderen en toch de joden van allerlei slechte gedragingen kan beschuldigen of ze kan willen verjagen. Hiermee haalt hij het argument van De Pinto onderuit en spreekt hij de opvattingen van de Verdediger der joden tegen. Het op deze manier tegenspreken van De Pinto’s argumenten door ‘de Christen’ gebeurt op meer plaatsen in de *Oordeelkundige Aanmerkingen*. Daarnaast lijkt ‘de Christen’ een hard oordeel te hebben over de joden, zo schrijft hij onder andere: *“Men tragt hen [de joden] niet te beweegen, dat zy met den Godsdienst handel zullen dryven, maar alleen dat zy hunne oogen voor het licht zullen openen.”*⁸⁰

Hiermee geeft ‘de Christen’ aan dat de joden volgens hem verkeerde denkbeelden hebben en dat ze zich beter kunnen bekeren tot het Christendom. Hieruit blijkt de neerbuigende houding van ‘de Christen’ tegenover de joodse godsdienst. Tot slot laat ‘de Christen’ duidelijk merken dat hij zou willen dat de joden meer voor hun eigen godsdienst op zouden komen. De Pinto schrijft in zijn *Oordeelkundige Aanmerkingen* namelijk dat er zich altijd veel wijze mannen onder de joden hebben bevonden, zeker in die landen waar de joden in vrede kunnen leven. ‘De Christen’ plaatst daarbij de volgende voetnoot:

*“Wy willen dit in geen en deele in twyfel trekken; alleen wenschten wy, dat deeze Geleerden wat meer hun werk maakten van de Verdediging hunner gewyde Boeken, tegen zulk een aantal van Schryvers, van welke dezelve dagelyks worden aangerand: en dat zy niet altyd voor de Christenen de moeite overlieten, om voor hun in het strydperk te moeten treden.”*⁸¹

In dit citaat wordt duidelijk dat ‘de Christen’ graag zou zien dat de joden voor hun eigen geloof opkomen en het verdedigen tegen beschuldigingen en verwijten. Nu moeten volgens hem steeds christenen de joodse godsdienst verdedigen. Het is interessant dat deze voetnoot

⁷⁹ Guénée, 1770, p.23

⁸⁰ Guénée, 1770, p.39

⁸¹ Guénée, 1770, p.27

geplaatst is in een werk waarin gepretendeerd wordt dat de joden hun eigen godsdienst verdedigen. De vele brieven die in het boek samengevoegd zijn, vormen een grootse verdediging van het jodendom tegenover verwijten en beschuldigingen. Het is dus vreemd dat ‘de Christen’ nota bene in dit werk een voetnoot plaatst waarin de joden verweten wordt nooit hun eigen godsdienst te verdedigen. Als echter in het achterhoofd gehouden wordt dat het boek geschreven is door de katholieke Antoine Guénée, zijn de opmerkingen van ‘de Christen’ meer op hun plaats. Die zouden dan kunnen dienen om het boek, hoewel het de schijn ophoudt van een joodse verdediging, toch een duidelijk zichtbare Christelijke toevoeging mee te geven. Daarnaast dienen de voetnoten van ‘de Christen’ ertoe enkele opvattingen van de joden, die dus in feite alleen door De Pinto geuit worden aangezien hij de enige jood is die daadwerkelijk aan het boek heeft bijgedragen, te weerleggen ter verdediging en positieve beeldvorming van het Christendom. Toch blijft het vreemd dat in een van deze voetnoten de joden verweten wordt dat zij hun eigen godsdienst niet verdedigen. Dit spreekt de schijn van het boek, een verdediging van het Jodendom door joden, onmiskenbaar tegen. Een bijzonder detail is dat deze voetnoot geplaatst is in het enige stuk verdediging dat daadwerkelijk door een jood is geschreven, namelijk door De Pinto.

De manieren waarop de Hoogduitse en Portugese joden hun verdediging geven van het joodse volk, zijn heel verschillend. Om te beginnen is het gedeelte waarin de Portugese joden zijn vertegenwoordigd, ‘deel 1’, voornamelijk gewijd aan correspondentie tussen leden van de Portugees-joodse gemeenschap onderling of tussen de leden van de gemeenschap en Voltaire of andere geleerden in het buitenland. Slechts een klein gedeelte van de Portugese bijdrage aan de *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Joden* is gewijd aan de daadwerkelijke verdediging van de joden, dit is het gedeelte waarin het boek *Oordeelkundige Aanmerkingen* van De Pinto is afgedrukt. Het gedeelte waarin de Hoogduitse joden hun brieven hebben geschreven, ‘deel 2’, is vrijwel geheel gewijd aan de daadwerkelijke verdediging van de joden. Zeven van de negen brieven zijn verdedigende stukken vol argumenten en slechts twee brieven in dit deel bevatten geen argumentatie.

Naast de mate waarin argumentatie aanwezig is in het deel van de Portugese joden en het deel van de Hoogduitse joden, is er een groot verschil in de opvattingen waartegen beide groepen argumenteren. De Pinto reageert in zijn stuk op allerlei algemene aannames en vooroordelen over de joden maar richt zich specifiek op de opvattingen die Voltaire in zijn *Dictionnaire Philosophique* uit. De Hoogduitse joden daarentegen reageren vooral op enkele

vooroordelen en aannames die door Voltaire en andere filosofen zijn gedaan en die bijeen zijn gebracht in een aantekening in artikel 12 van de *Verhandeling over de verdraagzaamheid*.

Binnen de argumentatie zelf zijn ook veel verschillen te zien tussen de verdediging van de Hoogduitse en van de Portugese joden. Zo zijn de argumenten van de Hoogduitse joden er vooral op gericht aan te tonen dat de argumentatie van Voltaire en de filosofen niet deugt. De Hoogduitse joden zijn er niet op gericht hun eigen volk actief te verdedigen maar willen voornamelijk laten dat de vooronderstellingen en redeneringen van Voltaire onjuist zijn en zodoende tot verkeerde conclusies over de joden leiden. Isaac de Pinto daarentegen, de verdediger van de joden namens de Portugese gemeenschap, is er wel degelijk op gebrand zijn eigen standpunten naar voren te brengen en Voltaire van zijn gelijk te overtuigen. Hij laat niet alleen zien dat Voltaires standpunten onjuist zijn maar tracht ook de lezer ervan te overtuigen dat het tegenovergestelde van wat Voltaire beweert, dat joden onkundig, bijgelovig en slecht van zeden zouden zijn, waar is.

Naast het doel dat de verschillende schrijvers hebben met hun brieven, overtuigen van een eigen standpunt of enkel het ongelijk van de ander bewijzen, is er een verschil in de manier waarop de schrijver hun argumenten naar voren brengen. De Hoogduitse joden geven heel gerichte argumenten tegen specifieke verwijten of vooroordelen. Dit is terug te zien in de structuur van de brieven: elke brief behandelt een eigen onderwerp of vooroordeel en geeft in verschillende paragrafen argumenten op verschillende aspecten van dit onderwerp. De argumentatie van de Portugese joden, van de hand van Isaac de Pinto, is minder specifiek gericht. De Pinto heeft zijn argumenten niet per onderwerp ingedeeld maar schrijft een lange lap tekst waarin hij achter elkaar door de joden verdedigt tegen verschillende vooroordelen en opvattingen.

De manier waarop de beide groepen schrijvers hun argumenten naar voren brengen, is verschillend maar het type argumenten dat gebruikt wordt, komt sterk overeen. Zo hebben beide de neiging veel vragen te stellen die het ongelijk van de filosofen zouden moeten aantonen en die de geloofwaardigheid van hun argumenten zouden moeten doen wankelen. Daarnaast zijn in beide argumentaties veel vergelijkingen te vinden tussen de omstandigheden waarin het joodse volk verkeerde, of in hun tijd nog steeds verkeert, en de omstandigheden waarin andere volken zich hebben bevonden. Deze vergelijkingen worden dan gebruikt om aan te tonen wat allemaal mogelijk is geweest voor joden, aangezien het voor andere volken in ernstiger situaties ook mogelijk was. Tot slot worden in beide argumentaties veel teksten aangehaald waarin bewijzen worden gevonden die de argumenten ondersteunen.

Conclusie

Het boek *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden*, dat in 1769 voor het eerst is uitgegeven in Parijs onder de titel *Lettres de quelques juifs portugais et allemands à M. de Voltaire*, werd in 1770 voor het eerst in de Republiek gepubliceerd en is geschreven als een verdediging van het joodse volk tegen antireligieuze, en dan vooral anti-joodse, opvattingen van Voltaire. Het werk zou geschreven zijn door Antoine Guénée, maar bestaat uit brieven van joden van zowel Portugese als Hoogduitse afkomst. De vertaler geeft echter aan dat de briefschrijvers opvallend veel kennis van de christelijke geschiedenis hebben. Hoe moeten we dit interpreteren? Wat is de bedoeling geweest met dit werk, wie heeft het geschreven en waar komt de inhoud vandaan? Is het doel van het boek gehaald, is gelukt wat men wilde bereiken? Deze en andere vragen zijn verwerkt in de hoofdvraag die hier beantwoord zal worden: *Op welke manier hebben de Brieven bijgedragen aan de bestrijding van antireligieuze opvattingen, geuit door Voltaire in de achttiende eeuw en waarom schrijft een katholieke abt een dergelijk werk in naam van in Nederland wonende Portugeese en Hoogduitse joden?*

De argumentatie in *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden* is duidelijk bedoeld om Voltaire op andere gedachten te brengen wat betreft zijn oordeel over joden. De Hoogduitse joden hebben de voornaamste belediging gevonden in Voltaires *Verhandeling over de verdraagzaamheid*, uitgegeven als *Traité sur la tolérance* in 1763, waarin de filosoof in een aantekening allerlei argumenten verzameld heeft om te bewijzen dat Mozes niet zelf de *Pentateuch* heeft geschreven. Daarnaast wordt er gereageerd op teksten uit de *Dictionnaire Philosophique*, uitgegeven in 1764, *La philosophie de l'histoire*, uitgegeven in 1765, en enkele andere van Voltaires werken die niet gespecificeerd worden. In sommige gevallen wordt het betreffende stuk tekst geciteerd zodat het voor de lezer duidelijk is waartegen de briefschrijvers bezwaar aantekenen. Dit gebeurt zeer sterk in de argumentatie in 'deel 3' van het boek, waarin korte tekstfragmenten één voor één worden besproken op onwaarheden of onjuiste redeneringen.

Hoewel de gebruikte argumenten bij de Hoogduitse joden en de Portugese joden sterk overeen komen, is er een verschil in het doel dat zij met de argumentatie willen bereiken. De Hoogduitse joden zijn er niet op gericht het Jodendom actief te verdedigen maar willen vooral aantonen dat de redeneringen van Voltaire en de filosofen onjuist zijn en berusten op vooroordelen. De argumentatie van de Portugese joden daarentegen, geschreven door Isaac de

Pinto, is er wel degelijk op gericht een actieve verdediging van de joden te verzorgen. Hier wordt niet alleen beargumenteerd welke onjuistheden Voltaires redeneringen bevatten, maar wordt ook uitgelegd waarom het tegenovergestelde van wat Voltaire beweert waar is.

De schrijver van de *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden* is de Franse priester Antoine Guénée, hoewel de titel doet vermoeden dat het boek is geschreven door leden van verschillende joodse gemeenschappen. Dat de katholieke Guénée de auteur is van de brieven, is in verschillende edities van het boek duidelijk gemaakt doordat zijn naam op het voorblad is toegevoegd met de aanduiding ‘auteur’. Ook in de verschillende catalogi waar het boek te vinden is, staat Guénée aangeduid als de auteur van het werk. Daarnaast staat Guénée bekend om verschillende apologetische werken, waaronder de *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden*. Het lijkt er echter op dat bij het boek *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden* feit en fictie door elkaar lopen. Dat het boek wellicht grotendeels fictief is, wordt de lezer al in het woord van de vertaler toevertrouwd. De vertaler geeft namelijk aan dat de joden, die de brieven zouden hebben geschreven, opvallend veel kennis bezitten van de Bijbel. Dit is een vreemde opmerking aangezien zowel christenen als joden kennis hebben van het Oude Testament, waar in het boek voornamelijk naar wordt verwezen. Mogelijk heeft de vertaler met deze opmerking de lezer erop attent willen maken dat het boek niet volledig is geschreven door joden maar dat een andere auteur verantwoordelijk is voor veel van de brieven.

Deze twijfel echter, of de brieven door joden of door een katholiek zijn geschreven, zet een vraagteken bij de verschillende namen die in het boek genoemd worden. Zo worden er bij twee brieven namen genoemd van leden van de verschillende joodse gemeenschappen in Amsterdam. Het is twijfelachtig of de hier genoemde schrijvers van enkele van de brieven ook daadwerkelijk de schrijvers zijn of dat het enkel namen zijn die door Guénée zijn verzonnen om de schijn van een joodse verdediging op te houden. Het laatste is de meest waarschijnlijke optie, van veel namen is niet te achterhalen of het om echte personen gaat en in het achterhoofd houdend dat de auteur van het boek Guénée is en niet de leden van verschillende joodse gemeenschappen, is het een logische stap om te denken dat de namen fictief zijn.

De namen die in het boek worden aangehaald zijn echter niet volledig fictief. Isaac de Pinto bijvoorbeeld, waar regelmatig naar verwezen wordt en die de verdediging van de Portugese joden op zich heeft genomen, is geen fictief persoon maar heeft daadwerkelijk bestaan en is de echte auteur van de *Oordeelkundige Aanmerkingen*. De stukken van de

Oordeelkundige Aanmerkingen die in het boek zijn verwerkt, zijn dus wel degelijk van de hand van De Pinto en niet van Guénée. Ook de werken van Voltaire waarnaar verwezen wordt en de teksten die hierin zouden staan volgens de briefschrijvers zijn volledig na te gaan en kloppen met de werkelijkheid. Of de correspondentie tussen De Pinto en Voltaire ook daadwerkelijk heeft bestaan, is niet bekend. Wel is bekend dat de opdrachtgever van De Pinto om de *Oordeelkundige Aanmerkingen* te schrijven, Jacob Rodrigue Pereira, echt heeft bestaan.

Het is duidelijk dat in het boek *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden* feit en fictie door elkaar lopen. Veel namen zijn waarschijnlijk verzonnen door Guénée maar enkele namen verwijzen wel degelijk naar echte personen. De brieven en argumentaties die door deze ‘personen’ zijn geschreven, zullen dus ook grotendeels fictief zijn maar wellicht ook deels echt. De argumentaties van de Hoogduitse joden, van wie geen namen bekend zijn, zullen fictief zijn en geschreven door Guénée zelf. De argumentatie van de Portugese joden echter is door Isaac de Pinto geschreven, hier heeft Guénée niets mee van doen gehad.

Opvallend aan het feit dat het boek door Antoine Guénée zou zijn geschreven en niet door joden, zoals de titel doet vermoeden, is dat de abt veel kennis heeft van de verwijten die de joden zijn gemaakt door Voltaire. Hij citeert uit verschillende teksten van Voltaire en lijkt op de hoogte van alle werken waarin de joden beschuldigd worden of op een negatieve manier beschreven zijn. Het lijkt vreemd dat hij zoveel moeite zou doen om de tegenstrijdigheden in Voltaires schrijven en de onredelijkheid van zijn redeneringen, met betrekking tot het joodse volk, uit te zoeken en aan te tonen terwijl het niet eens zijn eigen religie betreft.

Een ander opvallend aspect aan het boek is dat in het voorwoord door de uitgevers is geschreven dat het boek enkel uitgegeven mocht worden als een Christen er aantekeningen in zou plaatsen. Dit is opvallend omdat het boek grotendeels geschreven is door een priester. Dit zou echter een manier kunnen zijn om de geloofwaardigheid van een door joden geschreven boek te vergroten. Tevens is deze ‘Christen’ belangrijk bij het stuk dat uit de *Oordeelkundige Aanmerkingen* van Isaac de Pinto is overgenomen. In dit stuk argumentatie wordt namelijk een negatief beeld van de christenen neergezet. De Pinto schrijft bijvoorbeeld dat christenen er de oorzaak van zijn dat de joden in veel landen slecht behandeld worden. Het kan uiteraard niet de bedoeling van Guénée zijn om in zijn boek de christenen op deze manier neer te laten zetten. Het zou kunnen zijn dat om die reden de aantekeningen van ‘de Christen’ zijn toegevoegd. Op deze manier behoudt Guénée de schijn van een door joden geschreven verdediging, door een stuk van De Pinto erin te verwerken, en wordt toch ook zijn eigen

godsdienst verdedigd door de argumenten van De Pinto tegen te spreken, zonder dat meteen duidelijk is dat de auteur zelf deze voetnoten heeft geplaatst. Dit verklaart de opvallende hoeveelheid aantekeningen van ‘de Christen’ in het stuk van De Pinto tegenover de weinige aantekeningen in andere delen van het boek, deze zijn immers door Guénée zelf geschreven en behoeven dus geen christelijke noot.

Naast priester was Antoine Guénée geloofsverdediger. Vanuit die functie heeft hij het boek *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden* geschreven. Hoewel het boek is geschreven vanuit een joods perspectief, zou het eigenlijk een verdediging van de Bijbel zijn. Dit lijkt echter vreemd voor een katholieke priester, aangezien deze zich toch eerder zou richten op een verdediging van de Kerk dan op een verdediging van de Bijbel. Toch zijn de opvattingen van Voltaire waarop men in dit boek reageert vooral gericht op de Bijbel en de argumentaties dus ook. Dit wijst eerder op een verdediging van de Bijbel dan een verdediging van de Kerk. In dat opzicht zou het dus waar kunnen zijn dat Guénée het boek heeft bedoeld als een verdediging van de Bijbel, hoewel dit voor een katholieke apologete vreemd lijkt.

Ook de manier waarop geargumenteed wordt in de brieven lijkt weinig te passen bij een katholiek apologetisch werk. In de *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden* wordt voornamelijk geargumenteed om de onjuistheid van de gemaakte verwijten aan te tonen. In de katholieke apologetiek is het gewoon om, naast het ontkrachten van de argumenten van de tegenstander, de eigen zaak actief te verdedigen. Dit gebeurt echter nauwelijks in de brieven. Enkel het stuk uit de *Oordeelkundige Aanmerkingen* bevat een actieve verdediging, deze is echter geschreven door Isaac de Pinto terwijl juist de andere brieven van de hand van Guénée zijn en dus een apologie zouden zijn.

Het is dus niet logisch dat het boek bedoeld zou zijn als verdediging van de Bijbel, hoewel de inhoud hier wel op wijst. Ook is de wijze van verdedigen niet logisch voor een katholieke apologete. Het is dus goed mogelijk dat het boek, hoewel geschreven door Guénée, wel degelijk een verdediging vormt van het Jodendom. De argumenten tonen onjuistheden in Voltaires redeneringen over bepaalde verhalen uit de Bijbel, verhalen over het joodse volk. Door de onjuistheid van Voltaires redeneringen over deze verhalen aan te tonen, worden ook de joden verdedigd waarover Voltaire zich, door toedoen van zijn verkeerde vooronderstellingen, een verkeerd beeld had gevormd. Dit beeld van de joden wordt in de argumentaties bijgesteld waardoor de vooroordelen over joden tegengesproken worden.

Een laatste aspect aan de *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden* dat hier besproken dient te worden, is Voltaire en zijn opvattingen waarop gereageerd wordt.

Veel van de opvattingen waartegen de argumenten worden ingebracht, lijken specifiek op het Jodendom gericht te zijn, zoals de onmogelijkheid van het schrijven van de *Pentateuch* door Mozes. Toch zijn veel van deze opvattingen ook een verwijt naar de Bijbel. Voltaires vooroordelen beperken zich dus niet alleen tot anti-joodse opvattingen maar zijn beter te beschrijven als antireligieuze opvattingen. Dit zou tevens verklaren waarom een katholiek de moeite neemt dit werk te schrijven, het dient immers ook zijn eigen zaak. Dat hij het onder de naam van joden schrijft en feit en fictie door elkaar heen gebruikt, blijft bijzonder, net als de wijze waarop geargumenteerd wordt. Het is echter goed mogelijk dat door het schrijven van dit werk uit naam van joden uit verschillende gemeenschappen, Guénée zijn eigen apologetische doeleinden kon dienen naast het verdedigen van andere religies. Door de verdediging grotendeels op de Bijbel te richten, beslaat de verdediging zowel het Jodendom als het Katholicisme en Protestantisme. Hoewel de brieven uit naam van joden zijn geschreven en een antwoord vormen op voornamelijk anti-joodse opvattingen, verdedigen ze verschillende religies en reageren zo op antireligieuze opvattingen in het algemeen.

Bibliografie

Theodore Besterman. *Voltaire*. New York: Harcourt, Brace & World, 1969

David Birmingham. *A concise history of Portugal*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003

José Luís Cardoso en António de Vasconcelos Nogueira. "Isaac de Pinto (1717-1787) and the Jewish problems: Apologetic letters to Voltaire and Diderot." *History of European Ideas*. 33.4 (2007). 476-487

Antoine Guénéée. *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden*. Naar de 2e uitgave uit het Frans vertaald. Deel 2-4 naar de 3e-5e uitgave. Amsterdam: Yntema en Tieboel, 1770-1782

'Guenée, Antoine.' *JewishEncyclopedia.com*. Geraadpleegd: 15 juli 2015.

<<http://jewishencyclopedia.com/articles/6921-guenee-antoine>>

A. van der Heide. *Jodendom*. Kampen: Uitgeverij Kok, 2008

I.J.A. Nijenhuis. *Een Joodse Philosophe. Isaac de Pinto (1717-1787) en de ontwikkeling van de politieke economie in de Europese verlichting*. Proefschrift in Letteren. Rijksuniversiteit Groningen, 1992

Ilana Shamir en Shlomo Shavit. *Encyclopedie van de Joodse geschiedenis. Het joodse volk door de eeuwen heen*. Kampen: Uitgeversmaatschappij J.H. Kok, 1989

Alfred Vacant. "Apologetique." *Dictionnaire de Théologie Catholique*. Parijs: Latouzy et Ané, 1908

'Voltaire'. *La Grande Encyclopédie*. Paris: Librairie Larousse, 1976

Anthony Weston. *A rulebook for arguments*. Indianapolis: Hackett Publishing Company, 2000

Afbeelding titelblad:

Omslag *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden aan den heer de Voltaire*
door Antoine Guénée. Charleston: Nabu Press, 2011.